

Pastor Chr. Christiansen, Medelby.

En talsmand for det danske sprog i Mellemslesvig.

Af

Holger Hjelholt.

1.

Indledning.¹⁾

Ser man på de nationale forhold i Sønderjylland i tiden forud for året 1848, så får man et stærkt indtryk af, at det danske sprog i næsten alle finere kredse behandlede som »bondepige« — det danske

¹⁾ De i den følgende afhandling benyttede kilder findes, hvor intet andet er bemærket, i rigsarkivet. Breve fra Christiansen til datteren Sophie Chr. og til søstersønnen Jens Krog har velvilligst været mig udlånte til benyttelse henholdsvis af frk. Sophie Chr., Eutin, og af Krogs datter, frk. Julie Krog. Jeg bringer herved begge min bedste tak, og det samme gør jeg pastor N. Hjort, Hvalsø, der har stillet en brevsamling til hans fader, provst Hjort i Tønder, til min rådighed og siden har indvilliget i, at denne brevsamling overlades til rigsarkivet. — Ligeledes må jeg udtrykke min taknemlighed over den velvilje, jeg ved disse studier som ved foregående har mødt fra direktøren for statsarkivet i Kiel, geheimeråd Richter, ligesom for den beredvillighed, hvormed jeg har fået lov at gennemgå — ganske vist uden nævneværdigt udbytte pastoratsarkivet i Medelby. Den nuværende præst i Medelby, pastor Otto Jenssen, skylder jeg også de gengivne fotografier af Medelby præstegård og Christiansens grav. Fotografierne af fru Chr. og af Medelby kirke er stillet til min disposition af frk. S. Christiansen.

sprog, der dog var landsdelens oprindelige folkesprog og endnu i 1848 almuens udelukkende omgangssprog til langt ned mod Slien. — Mellem det danske sprogs stilling i Nordslesvig og i Mellemslesvig var der imidlertid den meget væsentlige forskel, at førstnævnte sted havde det holdt sig som kirke- og skolesprog, og her tilkæmpede det sig ogsaa i 1840'erne plads som retssprog. Men i Mellemslesvig var det officielt at betragte som udryddet. I Mellemslesvig fandtes der, som historikeren C. F. Allen 1848 skrev i sin afhandling: »Om sprog- og folke-eiendommelighed i hertugdømmet Slesvig«, »et sådant topmål af uret og ufornuft, en sådan forsyndelse mod et folks naturligste og helligste rettigheder, at man kunde fristes til at holde det for en umulighed, hvis sagen ikke var kun altfor vis«.

Det ligger unægtelig nær at spørge, om der blandt Mellemslesvigs præster i tiden forud for året 1848 ikke fandtes nogen, som havde blik for den uret og ufornuft, der lå i, at folkets sprog var dansk, men prædiken og undervisning tysk. Om der ikke fandtes nogen, i hvis sind det spørgsmål dukkede frem, om de rådende tilstande bådede folkets åndelige tarv. Var da alle folkets åndelige vejledere slagne med blindhed, var de bjærgtagne af tysk væsen? Hvorfor rejste de sig ikke til enstemmig protest mod den tilstand, at folkelig og kristelig oplysning gaves folket i et sprog, der ikke var dets modersmål?

Enstemmig protest! — i stedet for en sådan er det kun en enkelt røst fra den tid, der når vort øre. Det er præstens i det mellemslesvigske hedesogn Medelby, C. h. r. C. h. r. i. a. n. s. e. n, der sad som denne menigheds sjælesørger i over 30 år — i tiden før 1848, i

tiden mellem 1848 og 1864 og i tiden efter Preussernes erobring af landet. Og det er på en måde en svag mands røst, en mand, som det synes fuld af hensyn og overvejelser og under stærk påvirkning af sine aldeles overvejende tysksindede kaldsbrødre i provstiet. Men i hvert fald mig forekommer det, som denne røst netop på grund af mandens svaghed, hans overvejelser og hensyntagen virker så meget stærkere. Den synes at bryde frem indefra trods alt, hvad der måtte kunne tale for at holde den tilbage, dens tonefald bliver indtrængende, ja religiøst præget i overbevisningen om, at folkets åndelige tarv bydende krævede en ændring af de rådende tilsænde.

Chr. Christiansen.

2.

Genindførelse af danske gudstjenester i Medelby.**Brev til Flor oktbr. 1839.**

Christian Christiansen fødtes 14. april 1801 i Nordborg på Als som søn af kateket og førstelærer Peter Christiansen ved den derværende skole. Han blev student fra Odense katedralskole og gik derefter til Københavns universitet, hvor han i april 1826 tog

theologisk embedseksamen med karakteren haud illaud.¹⁾ Blandt sine lærere mindedes han senere særlig professor H. N. Clausen, til hvem han vel også kom i personligt forhold.²⁾ Under studietiden havde han bl. a. tjent sit brød ved undervisning, og formentlig har det også været som informator, at han tilbragte året efter sin eksamen hos købmand Ahlmann i Gråsten.³⁾

*Catharina Henr. Christiansen,
f. Dithmer.*

I året 1827 blev Christiansen ordineret medhjælper hos provst Prahl i Tønder, og 2 år efter blev han valgt til præst i det frisiske sogn Lindholm. Her sad han i 8 år, men valgtes så i 1837 til præst i Medelby sogn (Kær herred, Tønder provsti) og fik som sådan kongelig konfirmation 1. aug. s. år. Hvad der førte ham til at søge Medelby præstekald, var, skriver han

selv i en indberetning det følgende år til generalsuperintendenten, hovedsagelig forventningen om her at finde rigeligere indtægter, thi Medelby var iøvrigt

¹⁾ Se de Christiansens ansøgning om Broager præstekald 17/9 1857 vedlagte bilag. Ansøgningen findes blandt embedsansøgningerne i slesv. min.s arkiv.

²⁾ Se hans brev 29/9 1852 til H. N. Clausen. Brevet findes blandt Christiansens breve til Regensburg.

³⁾ Christiansen til Regensburg 23/1 1855.

ikke hans ønskers mål og havde aldrig været det.¹⁾ Et par gange senerehen prøvede han også på at komme til nordslesvigske sogne, men uden resultat, og i Medelby forblev han som præst lige til sin død, den 2. oktober 1869. I 1829 var han bleven gift med Catharina Henriette, f. Dithmer, født 27. decbr. 1808 i Broager, og hustruen overlevede ham i mange år. Hun døde først 1902.²⁾ I ægteskabet var der 4 børn, 2 sønner og 2 døtre. Den ene af sønnerne udvandrede til Amerika, og af dotrene blev den ene gift med en pastor Jessen i Bannersdorf på Fehmern; den anden datter forblev ugift og lever endnu, bosat i Eutin.

Da Christiansen kom til Medelby, var sognets kirke- og skolesprog udelukkende tysk, skønt folkesproget lige så udelukkende var dansk. Men det udelukkende tyske kirkesprog havde dog kun en mennekealders hævd. Det var indført af Christiansens formand, friseren Johannsen, der sad som præst i Medelby fra året 1801. Herom og om de tidligere forhold har Chr. på grundlag af de gamles fortællinger i sognet givet nogle oplysninger i et brev fra 1856 til den daværende departementschef i det slesvigske ministerium Th. A. J. Regenborg.³⁾ Ifølge disse skal Johannsens formand, pastor Holst (1765—1801), have prædikeret dansk hver 4. (eller hver 3.) søndag, og Holsts formand igen, pastor Fabricius (1714—64) i

¹⁾ Indberetning 23. juli 1838 til generalvisitationen i Medelby. Generalsuperintendentens arkiv. Statsarkivet i Kiel.

²⁾ Ny enkekasse nr. 14873 og den pagældende protokol (rigsarkivet).

³⁾ Brevet er af 21/7 1856 og findes i Regenborgs samlinger (rigsarkivet) i pk. »samlinger til belysning af sprogforholdene i Slesvig«. II læg. 11.

endnu højere grad have yndet det danske, idet han både af og til prædikede dansk og konfirmerede en del af børnene på dansk, ligesom disse børn skal have brugt danske katekismer. Chr. skriver, at i gamle folks erindring levede endnu den anekdote om pastor Fabricius, at når han på konfirmationsdagen havde beskæftiget sig med de danske børn, skulde han have sagt: »kommer nu — I tyskere«. — Om forholdene forud for Fabricius' embedstid havde Chr. ikke kunnet skaffe noget oplyst.

Når Christiansen snart efter sin embedstiltrædelse i Medelby begyndte af og til at holde en dansk prædiken og senere udvidede det til regelmæssig at holde dansk gudstjeneste den første søndag i hver måned, så var dette altså for så vidt kun en genoptagelse af, hvad der havde været gængs forud for formandens, Johannsens, tid. Christiansens genoptagelse af den danske prædiken skyldtes, efter hvad han selv senere gentagne gange har berettet, at da man i Medelby hørte, at han kunde dansk, blev han opfordret til engang imellem at holde en dansk prædiken. Opfordringen omtaler han snart som stammende fra »menigheden«, snart som kommende fra »flere menighedsmedlemmer« eller fra »enkelte (i danske sogne fødte) medlemmer af menigheden«.¹⁾ Endnu samme år, som han om efteråret kom til Medelby, holdt han da sin første danske prædiken i Medelby kirke. Han gjorde sig umage for »at tale så simpelt som muligt, og hele menigheden forstod mig ret

¹⁾ Slesvigske stændertidende 1856—57 s. 990 og 1860 s. 322 f. Christiansens visitatsberetning 20/7 1855 til biskoppen (i dennes arkiv i statsarkivet i Kiel) og den nedenfor omtalte embedsindberetning fra 1846.

godt«. Den første danske prædiken efterfulgtes snart af en anden, og da de danske prædikener blev fuldt så godt besøgte som de tyske, gik han over til — i overensstemmelse med, hvad der fandt sted i tilgrænsende sogne — at indrette sagen som ovenfor nævnt. 2 gange om året holdt han desuden dansk skriftemål og kommunion, og ved de ministerielle handlinger gav han de vedkommende frit valg mellem dansk og tysk. Der blev sunget tyske salmer også ved den danske gudstjeneste.

Stødet til den danske prædikens genoptagelse i Medelby kom altså fra selve sognets beboere, og at »danske agitatorer« havde en finger med i spillet, har jeg i hvert fald ikke kunnet se. I 1837 var den nationale kamp jo iøvrigt endnu i sin begyndelse. Kunde Chr. imidlertid, må man spørge, på egen hånd ordne de sproglige forhold i kirken sådan som skildret? Måtte han ikke hertil indhente billigelse fra sine foresatte? — Under sprogdebatten i den slesvigske stændersforsamling i 1860 bebrejdede gårdejer Mommsen netop Chr., at denne egenmægtig havde indført danske prædikener i Medelby, men Chr. svarede hertil, at på egen hånd havde han ikke gjort det. Han havde, om end kun mundtlig, givet provsten, M. Ahlmann, meddelelse herom.¹⁾ Chr. siger ganske vist ikke noget om, hvorvidt Ahlmann også havde billiget det,

¹⁾ Slesvigske stændertidende 1860, s. 323. I sin indberetning 23. juli 1838 til generalvisitationen, hvor Chr. omtaler »sprogforvirringen« som en stor hindring for sin virksomhed, nævner han ganske kort, at stundom prædiker han dansk. En udførligere omtale af sin fremgangsmåde giver han først i sin indberetning 9. septbr. 1841 til generalvisitation (Generalsuperintendentens arkiv. Statsarkivet, Kiel).

men at Ahlmann i hvert fald ikke direkte havde modsat sig det, må dog vel ligge i bemærkningen. Til trods herfor ser vi dog senere — i 1841 og 1846 — begge kirkevisitatorer, både provsten og amtmanden, v. Krogh, anke over Christiansens egenmægtige fremgangsmåde i sproglig henseende.¹⁾ At Krogh har været såre fortørnet over denne, tør i hvert fald betragtes som givet.²⁾ Men ingen af ankerne førte til, at Chr. fraveg sin engang valgte fremgangsmåde, og måske har han også følt sig vis på, at han vilde kunne finde støtte på allerhøjeste sted.

Så lidt som Christiansens genindførelse af danske gudstjenester ses at være sket i samråd med de danske førere i Slesvig, lige så lidt ses dette at have været tilfældet med det veltalende indlæg til forsvar for egnens danske folkesprog, som han i 1840 fremkom med i herredets præsteforening, og som vil blive den væsentligste genstand, hvormed vi her skal sysselsætte os. Men helt uden forbindelse med de danske førere stod han i hvert fald ikke på dette tidspunkt. Allerede 1838 havde professor Chr. Flor været i Medelby for at besøge Chr., men Flor havde dog ikke truffet ham hjemme. At Flors besøg ikke vilde have været Chr. uvelkomment, viste sig ved, at Chr. dagen efter Flors besøg ilede til Flensborg i det håb endnu at træffe Flor dør, her opsøgte Flors ven herredsfoged v. Wimpfen for at få Flors logis at vide, men da han kom til dette, var Flor lige kørt

¹⁾ Allen: Det danske sprogs historie i hertugdømmet Slesvig. II, s. 377.

²⁾ Dette udtaler således provst Tidemand i Tønder i en anbefaling af 30. okt. 1857, vedlagt Christiansens tidligere nævnte embedsansøgning om Broager, s. 4, anm. 1.

ud af byen.¹⁾ Det følgende år ses det, at Flor har sendt Chr. en bogpakke, bl. a. bestående af et eksemplar af Saxo og Snorre, Oehlenschlägers Erik og Abel og Aladdin, Holbergs Peder Pårs og 5 eksemplarer af Chr. Poulsens skrift om det danske sprog i hertugdømmet Slesvig.²⁾ Chr. indmeldte sig formentlig også i den slesvigske bogforening, der samme år trådte i virksomhed, og der oprettedes en dansk bogsamling i Medelby.³⁾

Den nævnte bogpakke fra Flor ledsagedes af en opfordring til at meddele ham, hvilke erfaringer Chr. havde gjort angående den slesvig-danske sag. Denne opfordring imødekom Chr. i et længere brev til Flor af 8. oktober, et brev, hvormed Chr., som han skrev, havde tøvet i det håb, at han samtidig havde kunnet meddele Flor noget om sine embedsbrødres syn på sagen. Den i Kær herreds menigheder herskende »sprogforvirring« var nemlig bleven sat på dagsordenen i herredets præsteforening og skulde have været behandlet i Mikkelsdagskonventet, men den blev imidlertid udskudt til nytårskonventet. — Da Chr.s brev indeholder en udførlig redegørelse for de sproglige forhold i hans menighed, skal jeg her gengive det meste af det. Et par enkelte ting udelades for at undgå gentagelser.

»Kun 2 år ere endnu henrundne, siden jeg fra Lindholm i marskegnen blev forflyttet til Medelbye«,

¹⁾ Se Christiansens brev til Flor 8. okt. 1839. Flors papirer (Kgl. bibl.).

²⁾ Efter en optegnelse af Flor er nævnte bøger sendte 28. aug. 1839. Flors papirer. Pk. III. Læg »Læse-bibliotekerne vedk.« (Kgl. bibl.).

³⁾ P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede III. s. 17 og IV. s. 71.

sådan begynder Chr. sin redegørelse, »men tilstrækkelig er jeg i den tid bleven overbeviist om, til hvor stor en hindring den her herskende — om jeg så må sige — babylonske sprogforvirring er med hensyn til folkets dannelse. Økonomiske forhold i menigheden føre det således med sig, at de allerfleste børn fra 8 år af — hele sommeren igjennem (det vil sige fra Påske til Mortensdag) ikke besøge skolen; når hertil kommer, at de hjemme ikke høre et tydsk ord, men skolesproget dog er det tydske, så er det jo såre begribeligt, at den sprogkundskab, der vindes i skolen, hos såre mange ikke strækker sig såvidt, at de med nogen væsentlig nytte kunne læse en tydsk bog. Længe varer det, inden de små komme dertil, at de nogenlunde forståe lærerens tydske underholdning med dem; kun såre få bringe det såvidt, at de kunne med nogen færdighed tale tydsk. Og hvad der lærtes i skolen — hvor snart glemmes det atter, når al øvelse i talen bortfalder! (thi omgangssproget her er udelukkende dansk — og neppe eet huus i menigheden er mig bekjendt, i hvilket det ikke var tilfældet). Hertil kommer endnu, at lysten til læsning står naturligviis i et meget nøie forhold til den kundskab, man har til sproget, i hvilket man skal læse. Mange, der kunne læse ret flydende, forståe ikke sammenhængen i det, som de læse; — men disse kunne ligesålidt med nogen nytte læse danske bøger, der jo ere skrevne i et sprog, i hvilket de aldrig have modtaget undervisning — som de aldrig have havt øvelse i at læse det. Thi vistnok er omgangssproget dansk her, men kun naturligviis det Dem vil bekjendte patois, som tales af almuen overalt i de slesvigske provindser. Det er imidlertid indlysende, at dette patois må være en så

meget desto mere fordærvet eller udartet mundart, jo mindre det rene sprog høres eller læses.

Hvad menigmands interesse for det danske sprog angår, da ere der vistnok ikke fåe, som erkjende, hvor langt rigtigere det var, om skole- og kirkesproget her var dansk. Men der ere atter andre, som, ledede af oconomiske-merkantilske hensyn, ønske, at det tyske sprog bibeholdes, sådanne vistnok, der ikke tilfulde fatte det, hvor stor indflydelse sådan sprog-blanding har på folkets dannelse i almindelighed. Det kan jo heller ikke nægtes, at kundskab til det tyske sprog er nyttig og gavnlig for Slesvigerne, især for den — vistnok allermindste — deel, som ifølge stand og håndtering komme i forbindelse med tyskere. Det kan ligesålidt nægtes at nogen ulempe må finde sted, hvor forskellige sprog grændse til hinanden — nogensteds må jo dog grændsen være —; men efter min formening skulde man i denne henseende rette sig efter folkesproget og aldrig gjøre til kirke- og skole-sprog, hvad der ikke er folkesprog. Som imidlertid forholdene nu ere, bør der vistnok med varsomhed gaaes frem og ikke i overilelse. At forandre kirke- og skolesproget er en sag, der naturligviis har såre store vanskeligheder og hindringer at kæmpe med. Det gjælder kun om at blive ret enig med sig selv, hvad man kan og tør og bør i ommeldte henseende gjøre. Med almindelig bifald har jeg indført atter her den månedlige danske prædiken der i de sidste 30 års forløb ikke var holdt, men som dog kan ansees nødvendig selv for deres skyld, som fra andre danske sogne ere komne til dette og blive boesiddende her. Ved alle ministerialforretninger overlader jeg det også altid til vedkommende

at bestemme, i hvad sprog de ønske, at jeg skal tale. I slem forlegenhed vilde jeg imidlertid ofte være, hvis jeg ikke med nogen færdighed kunde tale det patois, som her bruges overalt«.

3.

Drøftelsen i Kær herreds præsteforening om den herskende »sprogforvirring«.

Som af Christiansen i brevet til Flor omtalt, var sprogforholdene i Kær herred bleven valgt til emne for en drøftelse mellem herredets præster. Disse havde i foråret 1839 stiftet en forening til gensidig udveksling af erfaringer fra deres præstelige virksomhed, og det er betegnende, at den i deres menigheder herskende »sprogforvirring« straks sattes på dagsordenen. Det var meningen, at pastor P. W. Hansen i Humdrup skulde have indledet en drøftelse herom allerede på mødet 23. septbr. 1839, men da han blev forhindret fra at komme tilstede, måtte drøftelsen udsættes til den følgende sammenkomst — 20. jan. 1840. Forud for denne havde pastor Hansen ladet en afhandling om sit syn på sagen cirkulere mellem foreningens medlemmer, for at disse bedre forberedte kunde deltage i drøftelsen. De præster, der var tilstede og deltog i denne, var foruden Hansen selv følgende: præsterne L. Lorenzen og I. L. Mommisen fra Læk, hvor konventets sammenkomster holdtes, Christiansen fra Medelby, A. Lassen fra Brarup, O. H. Lützen i Karlum, Johnsen fra Stedesand og Iversen fra Enge; sidstnævnte var mødets referent, der

skulde indføre referatet i foreningens protokol.¹⁾ Præsterne Hinrichsen og Matthiessen, henholdsvis i Ladelund og Klægsbøl, var udeblevne.

Ifølge det af Iversen givne referat fremhævede Hansen i sin afhandling den nuværende tilstand i de af herredets menigheder, hvor tysk og dansk gudstjeneste vekslede, som et uheldigt forhold («einen Uebelstand»); i de dansktalende menigheder bragte børnene det kun med besvær og for en del slet ikke til at få den rette velsignelse af den tyske gudstjeneste. »Som et palliativ mod den herskende sprogforvirring var der i halvdelen af Kær herreds menigheder indført den skik at prædike dansk hver 3. eller 4. søndag; men derved blev sprogforvirringen blot fremhjulpet endnu mere. Derfor havde han (Hansen) heller ikke kunnet beslutte sig til at genindføre den danske prædiken i Humdrup, hvor der før ham ikke var bleven prædikeret eller talt dansk af præsten i 25 år. De få indvandrede danske kunde ikke med billighed forlange, at der for deres skyld også oftere skulde holdes en dansk prædiken, især da denne kun vanskelig gjorde hans arbejde for at bringe det tyske sprog, hvilket nu engang fra gammel tid var rådende i gudstjene-

¹⁾ Ved Iversens forflyttelse endnu s. å. til Nykirke i Angel overtog Christiansen førelsen af protokollen, og denne forblev efter præsteforeningens opløsning hos ham. Ved sit 25 års jubilæum som præst i Medelby overdrog han protokollen samt sit udkast i sprogsagen og et svar til en art. i Evang. Kirchen-Zeitung om sprogsagen til provst I. M. L. Hjort, der igen tilstillede Regenburg disse. Se Hjorts breve til R. 28/7 1862 og 28/12 1862. Protokollen findes nu i R.s samlinger i rigsarkivet og har titlen: »Regeln und Verhandlungen des Karrharder Predigervereins«.

sten, stadig mere til fuldkommen forståelse. For at gøre menigheden stadig mere bekendt med det tyske sprog tilrådede han følgende midler: 1. at tale tysk med menigheden så meget som muligt; 2. at opfordre menighedsmedlemmerne til, at også de talte tysk med deres børn og 3. i særdeleshed ikke at tåle, at der blev talt dansk i skolen.«

Aftenen forud for sammenkomsten havde Christiansen nedskrevet sine bemærkninger til Hansens afhandling, og disse bemærkninger, der af referenten Iversen betegnes som en »næsten retorisk holdt udarbejdelse«, forelæste han nu på mødet. Af Christiansens indlæg findes der et længere referat i mødeprotokollen, men det er desuden bevaret fuldstændigt i afskrift.¹⁾ Som motto for indlægget havde Chr. sat »sine ira et studio«, og han betonedede også senerchen i det, at det ikke var hans hensigt at ville tilføje sin embedsbroder mindste krænkelser. At fremhæve dette udtrykkeligt var vel for så vidt ikke uforholdsmæssigt, da hans bemærkninger unægtelig vendte en hvas brod mod Hansens afhandling.

Christiansen begyndte med at udtale, at han næsten kunde have følt sig fristet til at antage den af Hansen forfægtede anskuelse om, at de halvdanske menigheder burde gøres helt tyske, for ironisk ment; thi selve Hansens foredrag indeholdt de mest slående beviser på, »hvor uforsvarlig vi handler, når vi hyl-der og fremhjælper en forkerthed, som har vundet ind-

¹⁾ En afskrift sendte Chr. selv til professor H. N. Clausen 1852 29/9 (brevet ligger blandt Chr.s breve til Regensburg). En anden afskrift af 7/5 1840 findes i Regensburgs samlinger pk. »samlinger til belysning af sprogforholdene i Slesvig«. I lag 6. Mellem de to afskrifter er der nogle små sproglige divergenser.

pas i tidens løb«. Følgen af, at folkesproget var bleven fortrængt fra skolen ligesom for største delen fra kirken i herredets danske menigheder, var bleven den, at måske kun den mindre del af menighedernes medlemmer var i stand til med udbytte at læse en nyttig bog, endsige bibelen, eller i stand til tilstrækkeligt at opfatte og forstå en prædiken. At det vilde have stået ganske anderledes til med folkets dannelse, såfremt det fra barneårene havde modtaget undervisning i sit modersmål, derom kunde ingen forstandig tvivle. Med hensyn til Hansens foragtelige ytring om folkesproget i herredets danske menigheder: »hvilket dansk!« fremhævede Chr., at der mellem folkesproget her og skriftdansk ikke fandtes anden forskel end f. eks. mellem højtysk og plat-tysk, anden forskel end den, der overalt i verden bestod mellem en folkedialekt og det tilsvarende skriftsprog.

Pastor Hansen havde i sit foredrag omtalt, at i sin første embedstid var han ofte bleven spurgt af folk i menigheden, om han ikke kunde prædike dansk, men at han ikke havde ment at kunne imødekomme dette ønske. Chr. forstod ikke en sådan holdning. Det var jo ikke blot indvandrede, der ønskede dansk prædiken. Hansen selv havde anført det som en erfaringssag, at mange menighedsmedlemmer, skønt de havde nydt tysk skoleundervisning, fandt en dansk prædiken bekvemmere. Hansen krævede altså, at folket for at kunne forstå Guds ord, der taltes til det, skulde beflitte sig på at lære et det fremmed sprog!

Chr. gik derefter udførligere ind på de sørgelige følger af de rådende tilstande og bemærkede om

sin egen menighed, hvor uheldigt det her havde virket, at der forud for hans tid i et tidsrum af 30 år hverken var bleven prædikeret dansk eller talt dansk af præsten og sjælesørgeren til de små eller store menighedsmedlemmer. For tiden havde han 27 børn til konfirmationsforberedelse. Af disse kunde 8 læse tysk, forstå det læste og også temmelig godt mundtlig give udtryk for deres tanker på tysk, andre 8 kunde læse ret godt, men forstod kun for en mindre del det læste, og for de øvrige børn var så godt som alt, hvad der taltes til dem paa tysk, rent bortkastet. Han vidste ikke, om forholdene var bedre i hans embedsbrødres menigheder, men håbede det! Men når det var soleklart, at de nævnte sørgelige forhold var begrundede i, at tysk var skole- og kirkesprog i dansk-talende menigheder, »skal vi da yderligere fordømme og tilintetgøre den sidste rest, som i kirkelig henseende endnu har holdt sig af det danske sprog? Eller vil vi mene med tiden helt at udrydde det danske sprog hos vort folk? Men hvor vidt er man da kommet i det lange tidsrum, i hvilket der nu er bleven katekiseret og prædikeret tysk? Så vidt, at der ikke tales tysk i et eneste af de indfødtes hjem — ikke engang deres børn, som oprindeligt tyske kom til vor egn, er blevne deres modersmål tro. Og selv om man ved klog samvirken af alle vedkommende — ved møje og strenghed — bragte det dertil, at om 100 eller om 200 år talte folkene her i tysk tunge, vilde det da have været et ringe offer bragt en så stor sag, at tusinder er gåede uvidende som hedninger gennem livet? At disse, mænd i år, er forblevne børn i forståelse og kundskaber, gør det ingenting, når blot deres børnebørn er blevne tyske? I så fald er der dog vel på

jordens vide kreds ingen plet, i det mindste intet land, i hvilket der er blevet så systematisk arbejdet hen på undertrykkelsen af et folks modersmål, som man her synes at ville det. Men hvad er sproget dog andet end et middel til tankernes udveksling — følgelig middel til dannelsens fremme — og nu skulde sproget ophøjes til mål, for hvilket manges uddannelse skulde ofres? Er da det tyske sprog så absolut nødvendigt for vore folk? Nødvendigere for dem end for dem, der bor i det tilgrænsende herred? Det er nyttigt at lære for Slesvigeren, ligesom det er nyttigt at kunne forstå og tale fransk for dem, der bor ved den franske gæense. Men ellers? Hviler der en forbandelse på det danske sprog, så at måske dumheden var knyttet til det, og at det vilde være et skønt værk, når hele Slesvig — derefter Jylland, Fyn, Sjælland — og hvorfor ikke hele Skandinavien blev germaniseret? Etsteds må der være en grænse — eller slet ingen. Men hvem har kaldet os til at fremhjelpe indtrængningen af et for vort folk egentlig fremmed sprog ud over den af sagens natur satte grænse? Og hvilken den af sagens natur satte grænse er — det forstår sig så temmelig af sig selv, thi en større vranghed lader sig vel næppe tænke end den at gøre et sprog til kirke- og skolesprog, som aldrig var og heller ikke er folkets sprog. Hvordan sådan vranghed straffer sig — vi har erfaringen for øje.«

Overfor en af pastor Hansen fremsat ytring om, at man i henhold til gudstjenestens anordning og indretning havde at betragte deres menigheder som tyske, antydede Christiansen, om man ikke for sit embedes og sin samvittigheds skyld kunde føle sig kaldet til om muligt at hidføre en bedre tilstand. Og

skulde man virkelig lade sig skuffe af den tale hos enkelte uforstandige — selv blandt deres sognebørn —, at det var bedre, at børnene undervistes på tysk, »fordi »de kan komme videre med det tyske sprog?« hvorvidt de kommer d e r i, det ser vi. Uomtvistelig forholder det sig således, at de fleste vilde lære meget mere tysk ved et fjerdingårligt ophold i tysk land end under hele deres skoletid. Men hvad har vi i særdeleshed og fremfor alt at tage hensyn til? Til hvad andet end til, hvad der fremmer et kristeligt oplyst menighedsliv? Ønsker nu folket en tiltale i det sprog, som det forstår eller dog bedst forstår, skal vi da vende ryggen til sådant ønske og tale i fremmede tunger? Vor embedsbroder siger, at en nabopræst har forsikret, at han ikke ved, »hvorledes han skal sætte en grænse for de stadig mere omsiggribende anmodninger om dansk sprog ved privat- eller rettere sygekommunioner og øvrige lejlighedstaler« — sandhedens ånd vogte på mine ord, at jeg ikke siger noget upassende — men: efter min oprigtige mening. — Et af tre: enten skulde hin præst aldrig have været præst der, hvor han er det, eller han har ikke gennemtænkt, hvad han sagde, eller — han er doven!«

Når pastor Hansen troede at kunne forsvare sin fremgangsmåde slet ikke at ville prædike dansk overfor sin jordiske øvrighed, så bemærkede Christiansen hertil, at hin øvrighed jo ikke var ufejlbar, og havde visitatorerne præsenteret en kandidat, hvem det danske sprog var fuldkommen fremmed, til et præstekald, hvor dansk var folkesprog, havde de, mildt udtrykt, ikke handlet vist. — Om de af pastor Hansen foreslåede midler til menighedernes germa-

nisering bemærkede Chr., at det første — at præsten talte tysk så meget som muligt med sognebørnene — jo i det mindste ikke havde noget hadefuldt ved sig. Men ved hver forekommende lejlighed at opfordre de menighedsmedlemmer, som på nogen måde kunde det, til at tale tysk med deres børn vilde med andre ord sige, at man forlangte, at forældrene skulde lære deres børn at foragte deres modersmål. Og på ingen måde at tåle, at der blev talt dansk i skolen, vilde jo medføre, at man skulde straffe den dreng, der tiltalte sin broder i hans moders mål! »»Alt det, siger vor embedsbroder, afhjælper rigtignok ikke det herskende onde i øjeblikket, men synes dog at åbne en bedre udsigt for kommende generationer.« Men er den da så tillokkende denne udsigt, hvortil vi blot kan glæde os, idet vi bringer en stor del af den nuværende slægt som offer?»

En bedre udsigt vilde man efter Christiansens overbevisning åbne sig, om man kunde bringe det til, at kirke- og skolesprog blev dansk i de dansktalende menigheder. Herpå burde man arbejde 1. ved — med højere billigelse — at indføre dansk læseundervisning i skolerne, indtil man med tiden helt kunde indføre dansk undervisning. Var denne indført, burde der dog bibeholdes undervisning i tysk. 2. ved at give folk danske bøger at læse foruden de tyske og 3. ved efterhånden at forøge antallet af danske prædikener og med hensyn til øvrige embedshandlinger og taler i sproglig henseende at rette sig efter de vedkommendes ønsker, — »indtil engang de tyske salmebøger kan erholde deres afsked, mulig også den tyske prædiken, fordi alle folk blot vil høre Guds ord i deres modersmål.«

Christiansens bemærkninger fandt, hedder det i Iversens referat i foreningsprotokollen, i det hele fortjent bifald. Og de efterfulgtes af en drøftelse mellem de tilstedeværende, der hør så meget større interesse, som den kunde udfolde sig frit uden uvedkommende hensyn til offentligheden. Foreningens protokol og dens indhold var jo ikke bestemt for denne. — At den rådende sprogforvirring var et stort onde, var alle enige om, og der anførtes under drøftelsen endnu flere beviser herpå. Men efter referentens, pastor Iversens, mening opnåede Christiansen en forholdsvis letkøbt sejr derved, at Hansen undlod at fremhæve, hvad der måske af indre grunde kunde tale for enebibeholdelsen af det tyske sprog i de pågældende menigheder. Forgæves gjorde Iversen opmærksom på, at i Angel havde som følge af den tyske gudstjeneste dansk i mærkelig grad i de sidste 20—30 år ophørt at være folke- og omgangsprog, og i denne overgangstid var Anglerbonden dog absolut ikke bleven tilbage i åndelig dannelse. Der svarede ham, at Angelboerne var helt forskellige fra de herværende beboere, og at det derværende dansk også var meget mere fordærvet. — Hansen henholdt sig til fordel for det tyskes bibeholdelse kun til den ydre grund, at tysk gudstjeneste nu engang var rådende og ikke vilkårlig kunde afskaffes af præsterne. Blev det blot tilladt at gøre det danske sprog enerådende, vilde han ogsaa stemme herfor. Christiansen mente, at tysk ikke var påbudt, men kun efterhånden trængt ind ved tyske præster. Herimod anførtes dog af pastor Lorenzen, at den tidligere generalsuperintendent Adler havde dadlet det, da pastor Beier i Karlum havde holdt en dansk lejlighedstale, og af

pastor Lützen bemærkedes, at da han overfor Adler havde fremsat ønske om at måtte bruge danske salmebøger ved den danske gudstjeneste, havde Adler herom spurgt et menighedsmedlem, hvilket tilfældigvis ikke var en ven af det danske og havde erklæret sig derimod. Af denne forespørgsel syntes at fremgå, at der vilde blive taget hensyn til menighedens eventuelle ønsker. Pastor Lassen ytrede, at menighedens forkærlighed for dansk prædiken viste sig ved, at denne besøgte talrigere end den tyske. Hansen indvendte herimod, at dette talrigere besøg ved den sjældnere danske gudstjeneste vel ogsaa kunde skyldes en vis dovenskab. Mange, der ellers ikke så gerne gik i kirke, kunde undskylde sig med, at de ikke forstod det tyske og jo dog besøgte den danske gudstjeneste. Flere af de mest ansete menighedsmedlemmer havde i hans menighed erklæret sig for det tyske. Lassen svarede herpå, at sådanne ytringer hørte man kun af honoratiores, som satte et vist point d'honneur i at kunne tysk, det større tal af det menige folk var mere stemt for det danske. — Alle var enige om, at under lige forhold vilde høj-dansk hurtigere kunne blive forståeligt for de pågældende menigheder end højtysk; kun Læk og hvad der lå sydligere vilde ikke let lade sig danisere. Referenten fremhævede, at såfremt folkesproget skulde betinge gudstjenestens sprog, måtte ogsaa konsekvent Haksted, Hjoldelund, Valsbøl osv. ned til Eggebæk erholde dansk prædiken, hvad der heller ikke blev indvendt noget imod.

Af Christiansen opfordredes pastor Hansen under drøftelsen til at indføre dansk gudstjeneste en gang om måneden, men herpå vilde Hansen ikke inklade

sig. Han vilde kun prædike dansk, i fald han så kunde gøre dette udelukkende. Men hertil bemærkedes fra anden side, at en så pludselig lokal overgang ikke var rådelig og vel heller ikke vilde blive tilladt. Iversen betvivlede, at det var præsten tilladt efter eget forgodtbefindende eller efter menighedsmedlemmernes ønske at danisere gudstjenesten mere, end skik var, og frygtede for, at sligt, om det kom frem, vilde bevirke en påtale fra oven. Dette mente Chr. dog var lidet sandsynlig under den nuværende regering, men han holdt det for ønskeligt, at præsterne i herredets halvdanske menigheder i fællesskab indgav en forestilling til visitatoriet med en redegørelse for den sørgelige tilstand og en anmodning om tilladelse til at fremme det danske mere. Det vedtoges derefter også, at Christiansen skulde opsætte et udkast til en sådan forestilling, hvilket udkast efter at være gennemset af Lassen skulde forelægges de pågældende i konventet til underskrift. Imidlertid var man dog klar over, at det danske næppe kunde vente nogen særlig understøttelse fra de to mænd, der for tiden var visitatorer. — Endelig skal af drøftelsen endnu anføres, at man også kom ind på spørgsmålet om det tyske retssprog. Lorenzen gjorde nemlig den betænkelighed gældende ved indførelsen af dansk kirke- og skolesprog, at retssproget så vilde blive folket fuldkommen uforståeligt, men fra anden side svarede, at domstolene så også måtte blive danske.

Som ovenfor bemærket var pastor Iversen fra Enge mødets referent, og hans referat er indført i protokollen 3 dage efter mødets afholdelse. Ved protokollens oplæsning i det følgende møde, d. 6. maj,

billigedes referatet også i det væsentlige som rigtigt. Kun Hansen bemærkede, at han ikke havde villet erklære sig så ubetinget for en eventuel tilladt indførelse af fuldkommen dansk gudstjeneste, men vilde gøre en sådan afhængig af, om »man med grund kunde antage, at det danske sprog virkelig var folket i menigheden så kært og dyrebart, og at dets nationalkarakter vilde blive truet ved fuldkommen indførelse af det tyske sprog.« Siden mødet havde Hansen iøvrigt forespurgt sig hos høj og lav i sin menighed, hvorvidt der ønskedes indførelse af en dansk gudstjeneste, og næsten overalt havde han fået benægtende svar, ja til dels havde man udtalt sig meget bestemt derimod. Christiansens bemærkninger havde indeholdt så meget uventet for ham, at han ikke på mødet havde været i stand til mundtlig at svare på alt, hvorfor han udbad sig Chr.s afhandling for at kunne svare på den i et følgende møde. Der var så meget mere grund til endnu engang grundig at drøfte det dansk-tyske spørgsmaal, som der i »Kjøbenhavnsposten« var fremkommet den urigtige meddelelse, at de fire præster i Medelby, Karlum, Ladelund og Lygum (!) hos øvrigheden havde søgt tilladelse til fuldstændig at indføre dansk ved gudstjenesten, hvilken urigtige meddelelse havde forårsaget en forespørgsel fra Tønder amtshus.¹⁾

I henhold til dette Hansens ønske kom sprogsagen endnu engang til vidtløftig behandling i konventet. Den fornyede drøftelse fandt sted ved sammenkomsten d. 13. juli, hvor de tilstedeværende var: Lorenzen, Lützen, Hinrichsen, Mommsen, Hansen,

¹⁾ »Kjøbenhavnsposten« 5/4 1840, hvis meddelelse findes i »Altonaer Mercur« for 9 4 s. å. Sidstnævnte blad bragte et dementi 5/5.

Mattliessen, Johnsen og Christiansen. Lassen havde undskyldt sin fraværelse, og den hidtidige referent, Iversen, var i mellemtiden bleven forflyttet til Nykirke i Angel. I hans sted overtog Christiansen protokollens førelse.

Noget egentligt resultat kom man imidlertid heller ikke ved den fornyede drøftelse til. Hansen fastholdt sit standpunkt, at en dansk gudstjeneste hver 3. eller 4. søndag blot fremmede sprogforvirringen, og han vilde ikke indrømme det danske folkesprog samme hellighed og ukrænkelighed som et modersmål. Christiansen støttedes derimod i sine ræsonnementer kraftigt af Lützen og også af Hinrichsen i Ladelund. Af Lützen nævntes det tillige, at selv konfirmationsundervisningen delvis måtte ske i det plattanske sprog for at finde forståelse, og at to af hans forgængere endnu havde konfirmeret på dansk. Hertil føjede Hinrichsen, at også en af hans forgængere — Chr. Jepsen (1772—1823) — havde gjort dette, ligesom det havde været dennes manér at blande tysk og dansk sammen i sine prædikener.

Sin anskuelse om det danske folkesprogs manglende ukrænkelighed motiverede Hansen med, at ånds- og følelseslivet ikke udviklede sig i det danske sprog, men i det tyske, og herfra lod han sig trods alle modargumenter ikke rokke. Christiansen mente, at ånds- og følelseslivet netop måtte udvikle sig i det danske sprog. Børnene kom jo til skolen uden at kunne noget som helst tysk, og først i 10—11 års alderen bragte de, der besøgte skolen flittigt, det så vidt, at de nogenledes forstod læreren, når han talte tysk. »Men udenfor skolen hørtes der kun dansk; men unægtelig udviklede ånds- og følelseslivet sig

ikke mindre, men mere i det daglige liv — i omgang med andre end ved undervisningen i skolen«. Visse kundskaber meddeltes jo nok på tysk, men de forarbejdedes på dansk. »Tankernes og de stille bønners sprog hos vore menigheders indfødte medlemmer er åbenbart det danske sprog og det alene«. — Både af Christiansen og af Lützen betonedes det desuden, at når man ikke hos folket kunde spore nogen egentlig kærlighed til dets modersmål, var årsagen den, at modersmålet fra oven var bleven behandlet som en så ringe ting, at der ikke engang var bleven meddelt læseundervisning i det.

Som det tidligere var bleven besluttet, havde Christiansen udarbejdet et udkast til en forestilling i sprogsagen til visitatoriet, og dette udkast forelæste han nu på mødet. Indholdet var i det store og hele de betragtninger, som vi kender fra hans første indlæg, og de fremsatte forslag til at opnå bedre forhold var også ganske de samme. I forestillingens slutning henstilledes hele sagen til visitatoriets modnere overvejelse.

I debatten om, hvorvidt forestillingen skulde indsendes, udtalte Hansen, at han ikke vilde underskrive den. Lützen og Hinrichsen mente, at man intet vilde opnå ved dens indsendelse, og kun Johnsen støttede Christiansen, idet han syntes, at det dog burde forsøges. Mommsen fandt det bedst, at sagen foreløbig hvilede, da der for tiden herskede så stor ophidselse på det sproglige område. Efter Lützens forslag udsattes den endelige afstemning om indsendelsen til det følgende møde, og på dette — 9. novbr. — vedtoges det med stemmeflerhed, at indsendelsen skulde udeblive. Lassen, der havde været fraværende på

det foregående møde, udtalte sig her ligesom Lützen og Hinrichsen og mente, at der intet vilde komme ud af indsendelsen. Iøvrigt var hans ønsker — og disse ønsker gjorde Lützen til sine — tilfredsstillende, om det blot kunde opnås, at der blev givet nogen dansk læseundervisning i skolen, og at der blev sunget dansk ved de danske gudstjenester. At det danske og tyske sprog også fremtidig vilde bestå ved siden af hinanden i de pågældende menigheder, lod sig ikke ændre. Hansen holdt heroverfor stadig på, at man måtte tilstræbe eet sprog, og dette hævdede Christiansen for så vidt også, men han kunde ikke se, hvordan man skulde kunne germanisere menighederne, og for den fuldstændige indførelse af dansk stillede der sig for tiden store hindringer i vejen, navnlig den, at folkestemningen ikke var en forandring af det bestående gunstig.

Det gjorde forsøg på at få præsterne i Kær herred til »for deres embedes og deres samvittigheds skyld« at gøre noget for at tilvejebringe en bedre tilstand i herredets såkaldte »halvdanske« menigheder strandede altså. Men at dømme efter den førte drøftelse synes i hvert fald de tre præster i Brarup, Karlum og Ladelund slet ikke at have været sådanne, der savnede blik for deres dansktalende menigheters tarv eller var uvillige til at lempe sig noget efter forholdene. Kun pastor Hansen i Humdrup viser sig i drøftelserne åbenbart som en mand, der ikke skulde have været præst der, hvor han var det, — i en menighed med dansk folkesprog. Hvad Christiansen selv angik, så bragte det lidt nederlag, om man nu vil kalde udfaldet sådan, ham hverken til at fravige den praksis i sproglig henseende, han var slået ind på,

og ej heller fik det ham fra også senere hen at skildre de sproglige forhold i sit sogn i overensstemmelse med den triste virkelighed. Ved generalvisitationen septbr. 1841 gav han således overfor generalsuperintendent Callisen en udførlig fremstilling af forholdene, en fremstilling, der hovedsagelig indeholdt de samme betragtninger som i præsteforeningen fremsatte, og en mere officiel lejlighed til at udtrykke sit syn på tingene fik han, da regeringen i 1846 indkrævede betænkninger om de slesvigske sprogforhold.

4.

Indberetning 1846 om sprogforholdene og visitationsberetning 1847.

Ved udstedelsen af det åbne brev i 1846 kom det som bekendt politisk til et brud mellem slesvigholstenerne og kong Christian VIII, og i national henseende betegnes året bl. a. ved kongens resolution om, at der skulde indhentes yderligere oplysninger om folkesproget i Sønderjylland. 3. oktbr. 1846 udgik der herom en skrivelse til regeringen på Gottorp fra det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli. I skrivelsen hedder det, at undersøgelsen navnlig gjaldt de sogne, hvor dansk eller frisisk var folkesprog, men hvor tysk brugtes som kirke- og skolesprog. Det samlede folketal i de pågældende sogne skulde anføres, ligesom i hvilken grad dansk eller frisisk var at anse for flertallets sprog. Eventuelle forandringer i kirke- og skolesprog i de sidste menneskealdre burde oplyses, og der skulde gøres rede for, hvor gudstjenesten skiftevis holdtes i begge, om der var foreskrevet særlige bestemmelser for ministerial-

handlinger o. s. v. Endvidere var det at meddele, om der af de vedkommende var bleven udtalt ønsker om forandring i de bestående forhold, hvorledes sådanne ønsker var imødekommede m. m.

Provinsialregeringen anmodede ved cirkulære 21. oktbr. s. a. de pågældende myndigheder om indsendelse af de ønskede oplysninger. For Tønder amts vedkommende afgaves disse ved kirkevisitatoriets erklæring af 31. januar følgende år, og denne erklæring var bilagt bl. a. med indberetninger fra provstiets præster. Christiansens indberetning, som jeg her nærmere skal omtale, er dateret 6. decbr. 1846.¹⁾

Christiansen begyndte sin indberetning med nogle historiske oplysninger om, hvordan hans formænd i præstekaldet havde stillet sig i spørgsmålet dansk-tysk, og fortsatte derefter med oplysninger om, hvordan han selv havde handlet fra sin embedstiltrædelse af. Hans handlemåde her er der jo ovenfor gjort rede for. Under omtalen af, at der to gange årlig holdtes dansk skriftemål og kommunion, skriver han: »Netop i dag på første Søndag i december måned blev der prædikedansktale, efter at der igår var holdt dansk skriftetale, — antallet af kommunikanter var 182! (tallet på årets samtlige kommunikanter andrager ca. 550). Men overhovedet mærker jeg ikke, at folk med hensyn til nadveren gør stor forskel på, om der tales tysk eller dansk, bortset rigtignok fra, at de egentlige danske ikke gerne deltager i den tyske kommunion.« Ved ministerialhand-

¹⁾ Pk. »Dänische Sprache« 1811—49. 4. 1843—49. R. S. læg »beretninger om sprogforholdene i de blandede distrikter i Slesvig. 1846—47.« S. H. L. kanc.s arkiv i rigsarkivet.

linger, hvor der lodes de vedkommende frit valg, forlangte fjerdedelen dansk. Også til de danske prædikener blev der sunget tyske salmer. »Ved enkelte parentationer, (som holdes i sørgehuset) i helt danske familier, har jeg på udtrykkelig anmodning naturligtvis gerne tilladt, at der blev sunget dansk af tilvejebragte danske salmebøger.« — Med den skildrede fremgangsmåde i henseende til sproget i og udenfor kirken var man i menigheden, skriver Christiansen, »almindelig tilfreds, i det mindste er der ikke nået en eneste misbilligende stemme til min kundskab.«

At folkesproget i Medelby udelukkende var dansk, og at tysk kun hørtes i skole og kirke, betone de Christiansen kraftigt i sin indberetning. Der kunde da efter hans opfattelse heller ingen tvivl være om, at var dansk for et hundredår siden bleven kirke- og skolesprog, havde indbyggernes dannelsesstrin været højere. Men i modsætning til sin optræden i 1840 tog han nu ikke direkte til orde for foranstaltninger i dansk retning, ja syntes nærmest tilbøjelig til at ville slå sig til tåls med de rådende tilstande. Hvorvidt dette nu noget kan have været under hensyn til, at indberetningen gik til de to tysksindede visitorer, er dog måske ikke helt utænkeligt. Som forholdene var, skrev han, men dog med henblik på den ret, som han i sin embedstid havde skaffet det danske, måtte begge sprog bruges ved siden af hinanden. Senerehen i beretningen betone de han imidlertid, at vilde man foretage en overgang til dansk kirke- og skolesprog, vilde dette finde ganske bestemt og almindelig modstand, og at kendskabet til tysk også var ønskeligt af hensyn til de kommercielle forhold, og han endte med, at der hur-

de arbejdes hen til, at skolen bibragte mere kundskab i tysk. »Blot er det en selvfølge, at det danske hergængse folkesprog også må blive brugt af skolelæreren, idet de allerfleste børn, når de bliver sendt til skole, hverken kender eller forstår et eneste tysk ord.«

Til trods for, at Christiansens indberetning altså ikke tager til orde for yderligere foranstaltninger i dansk retning, har provst Ahlmann og amtmænd Krogh dog næppe følt sig synderligt opbyggede af dens indhold. Som tidligere nævnt revser de i deres erklæring også Chr.s genindførelse af dansk gudstjeneste som egenmægtig, og de revser også, at Chr., som han skriver, prædiker enfoldigt og med brug af almuesproget for at gøre sig forståelig for sin menighed. Prædikensproget skal ifølge deres opfattelse under alle omstændigheder holdes muligst rent, det være nu dansk eller tysk! Et skarpt strejflys kaster unægtelig denne bemærkning over forskellen imellem den Tønder provst og hedens landsbypræst, der, bekynret for, at hans sognebørn skal gå i graven uvidende som hedninger, søger at bibringe dem lidt kristelig oplysning i et dem forståeligt mål!

Ganske bestemt og almindelig modstand, skrev Christiansen i sin indberetning, vilde indførelsen af dansk kirke- og skolesprog finde. At få dette fastslået havde også været de to kirkevisitorers hensigt, og i dette øjemed havde de til de pågældende menigheder ladet udgå stemmelister om, hvorvidt der ønskedes yderligere indførelse af dansk. Stemmeret tildeltes der her alle menighedsmedlemmer, der var grund- og husbesiddere. Resultatet af disse sogneafstemninger må også siges ganske at være faldet ud

efter visitorernes ønske. Kun en mand i Ladelund — en indvandret jøde — og to i Medelby stemte for mere dansk, alle andre stemte imod. Mod stemmeafgivningen kan der dog måske indvendes, at den jo var ret aristokratisk. I Medelby fandtes således ifølge folketællingen 1845 1249 personer, bestående af 245 familier, og på stemmelisten 1846 er der afgivet 170 stemmer imod, 2 for mere dansk. Og at der selvfølgelig kan have været adskillige, der nok har været stemt for mere dansk, men ikke har turdet vove sig frem ved den offentlige stemmegivning, tør vist betragtes som aldeles givet. I Avntoft f. eks. hedder det i pastor Holms indberetning 1846, at der der findes 20 personer, der intet tysk forstår, og hvoraf enkelte har ytret ønske hos ham om en dansk prædiken af og til, men på stemmelisten optræder der kun luther nejstenmer! Danskheden i Mellemslesvig var endnu ikke bleven sig nationalt bevidst eller havde fået mod til at bryde ud af den herskende menings tryk.

Som Christiansen i indberetningen 1846 synes at ville slå sig til tåls med de rådende tilstande, således er det også nærmest det indtryk, man får af hans skildring af sprogforholdene ved generalvisitationen septbr. 1847.¹⁾ Her som i indberetningen konkluderer han, at det vist er såre vanskeligt at skaffe bedre og naturligere tilstande, og når han henviser til det fremskridt, som en bedre skolegang skulde bringe, måtte en sådan jo virke til fordel alene for tyskheden! Alligevel har man vanskeligt ved at tro, at der bag hans redegørelser i 1846 og 1847 (forøvrigt også

¹⁾ Beretningen er dateret 7. (?) septbr. og findes i generalsuperintendentens arkiv i statsarkivet, Kiel.

den i 1841) for, hvor bagvendte sprogforholdene var ordnede, ikke skulde ligge samme ønsker, for hvilke han gav udtryk i 1840. Men sagen ikke skulde være den, at han har tænkt sig, at ham tilfaldt opgaven atter og atter at redegøre for forholdene, som de var, og myndighederne tilfaldt derefter den opgave at handle og afhjælpe de misligheder, han så klart havde afsløret?

Af Christiansens redegørelse 1847 skal jeg kun anføre et par ting. Ligesom i indberetningen 1846 omtaler han, at for at gøre sig forståelig prædiker han »i ret enfoldigt, let fatteligt sprog«, og han tilføjer, at hvis man ikke kan tale let fatteligt, vil der kun kunne virkes lidt ved prædiken, »ligesom også allerede, hvad den specielle sjælesorg angår, færdighed i brugen af det herværende folkesprog er at anse for, jeg havde lyst til at sige en *conditio sine qua non*«. Medens han i indberetningen 1846 havde anslået antallet af dem, der ved ministerialhændlinger forlangte dansk, til en fjerdedel, anslår han det nu til omkring en tredjedel.

For at hjælpe til en bedre sproglig forståelse i menigheden havde han søgt at fremme sansen for læsning — og dette gjaldt både tysk og dansk læsning. Han nævner her, at han havde købt en samling tysk religiøs litteratur, og at han stillede flere tyske missionsblade, hvilke han formentlig selv holdt, til disposition. Senerehen i beretningen omtaler han, hvordan han i forbindelse med skolelærerne ved frivillige bidrag havde fået tilvejebragt et tysk bibliotek for skoleungdommen og også til benyttelse for de voksne. Med hensyn til dansk læsning skriver han, at han »ved den helt igennem frie gave fra det

såkaldte slesvigske selskab i København har et ikke ubetydeligt bibliotek af danske bøger (ca. 300 bd., deriblandt mange religiøse), hvilke navnlig om vinteren bliver meget benyttede, selv af mange, der udelukkende kun havde tysk undervisning.«

Som før bemærket fremhævede han det vanskelige i at gennemføre den naturlige sproglige ordning, en gennemførelse, der sikkert ikke kunde ske uden stor utilfredshed hos de pågældende: »Dels står menigheden — vel netop på grund af de i sproglig henseende rådende forhold ikke på et dannelsesstrin, på hvilket den klart kunde erkende, hvad der i sproglig henseende er det bedste for den; dels har den nyeste tids politiske uro i det mindste for så vidt berørt menigheden, så at flertallet mener at måtte holde på det tyske....«

Ved generalvisitationen afgav jo også skolelærerne deres beretninger, og ved visitationen 1847 havde Medelby en ny lærer, forflyttet dertil 1845 fra Neumünster. Ligesom præsten klagede denne lærer også i 1847 over det uheldige i »sprogforvirringen«. Han bemærkede desuden, at den første sommer, han var lærer der, havde han søgt ved bønner og ønsker ganske at udrydde det danske sprog som omgangssprog blandt eleverne, men da han snart erkendte sine anstrengelser her for frugtesløse, havde han måttet indskrænke sig til selve undervisningen og læsningen. Medens denne lærer sikkert var i stand til at fremme det tyske, har dette næppe været muligt i højere grad for adskillige andre daværende og tidligere lærere. Mange var jo autodidakter, fødte i sognet og ligeså ukyndige i det tyske som deres bys-

børn. Ved visitationen i 1844 klagede lærer Nissen i Østerby, der var født i selve sognet, over de store vanskeligheder, han havde haft med den tyske sproglære, skønt han overfor denne havde været opfyldt af den største videbegærlighed. Morsonit er det også i hans indberetning 1847 at finde et dansk ord som »Lükke«, der naturligt nok er løbet ham i pennen trods hans forsøg på at tilegne sig det tyske klædebon.

5.

»En fristelses og forførelses tid«.

Om årene 1848—50 bruger Christiansen i et brev til Regensburg af 23. januar 1855 udtrykket »den ulyksalige tid, der blev en fristelses og forførelses tid for så mange iblandt os herovre —.« Heller ikke Christiansen selv synes i disse år helt at have kunnet modstå den stærke slesvigholstenske stemning, der beherskede hans umiddelbare foresatte og næsten alle hans kaldsbrødre, og som formentlig også havde stort tilhold i hans menighed.

Den første fristelse, for hvilken embedsmændene i Slesvig udsattes, gjaldt deres stilling til den provisoriske regering, der den 24. marts havde proklameret sig i Rensborg. Denne fristelse kom imidlertid ikke til at foreligge for Christiansen. Ganske kort tid efter oprørets udbrud kom hele Slesvig jo i kongens magt, og som svar på de loyalitetserklæringer, den af kongen indsatte regeringskommission 10. april afkrævede embedsmændene, kunde Christiansen meddele, at der ikke endnu var tilgået ham nogen opfordring til at efterkomme den provisoriske regerings

befalinger.¹⁾ Om sin stilling til denne regering udtalte han, at af den kongelige proklamation af 29. marts, hvilken han havde læst i Altonaer Mercur, var han bleven overtydet om, at den provisoriske regering ikke havde konstitueret sig med landsherrens vilje. Sin embedsed vilde han fremtidig som hidtil forblive tro.

Efter slaget ved Slesvig blev de slesvigholstenske og tyske tropper herrer i Sønderjylland. Christiansen må da have bøjet sig for de faktiske magthavere. Provst Ahlmann i Tønder udtalte den 3. maj overfor den provisoriske regerings udsendinge, at han ikke havde grund til at antage, at nogen af præsterne i provstiet vilde nære betænkelighed ved at anerkende den provisoriske regering »som den for tiden højeste myndighed, der i landsherrens navn varetog her-tugdømmerne Slesvig-Holstens rettigheder og interesser.«²⁾ — En kongelig proklamation af 15. decbr. 1848 gav iøvrigt det tilsagn, at tvungen eftergivenhed overfor fællesregeringen ikke vilde blive betragtet som et affald fra undersåtlig ed og pligt.

Med bestyrelseskommissionens installation i Flensborg 25. august 1849 i henhold til våbenstilstanden af 10. juli kom imidlertid det tidspunkt, da embedsmændene i Slesvig måtte vælge mellem slesvigholstenismen og troskab mod deres svorne eder. Og endnu inden kommissionens tiltrædelse samlede den

¹⁾ Regeringskommissionens arkiv i rigsarkivet, pk. »embedsmændenes svar på cirkulære af 10. april 1848» nr. 436.

²⁾ Bericht der ausserordentl. Regierungsbevollmächtigten für das Herzogthum Schleswig betr. das Verhalten der geistl. Beamten in der Propstei Tondern. Erstattet 4. Mai 1848. Statholderskabets arkiv i statsarkivet, Kiel.

stærkt slesvig-holstensksindede superintendent N. Nielsen i Slesvig de derværende gejstlige til en protest imod den, en protest, der efterhånden tiltrådtes af næsten alle hertugdømmets gejstlige. Protesten, af 22. august, gik ud på, at man stadig måtte anerkende statholderskabet som den retmæssige øvrighed, og af dette udbad gejstligheden sig nærmere anvisning, hvordan den havde at forholde sig overfor bestyrelseskommissionen. Skulde denne anvisning komme til at bestå i, at de burde føje sig efter bestyrelseskommissionen, vilde de også gøre dette, indtil det måtte kræves af dem, at de skulde medvirke til Slesvigs underkastelse under Danmark eller dets adskillelse fra Holsten. Såfremt sådant krævedes, vilde de nægte deres medvirken.

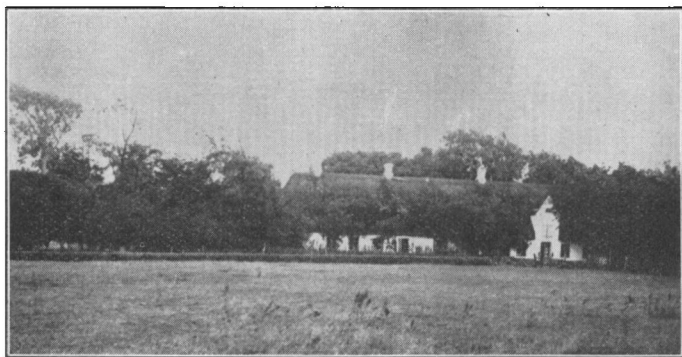
Under denne erklæring skal også Christiansens navn findes.¹⁾

At Christiansens stilling må have været såre vanskelig, og at han må have været stærkt fristet til at bøje sig for omgivelsernes tryk, er givet. Men overfor omgivelsernes tryk havde dog alligevel enkelte andre af den slesvigske gejstlighed holdt stand, f. eks. pastor P. Otzen i Olderup, hvem kirkevisitatoriet ganske vist også frakendte »de nødvendige historiske og politiske kundskaber«, hvoraf igen forklarede Otzens »stive og indskrænkede fastholden ved hine udvendige former, som han anser for normgivende for sit forhold.«²⁾ At Christiansens »historiske og politiske kundskaber« — set med slesvigholstenske

¹⁾ »Altener Mercur« 31/8 1849 (nr. 410). Nielsen: Materialien zu einer Appellation für Schleswig-Holstein und dessen Geistlichkeit. Slesvig 1849. S. 37.

²⁾ Kirkevisitatoriets erklæring 9/5 1848. Statholderskabets arkiv, Statsarkivet, Kiel.

øjne — imidlertid skulde have været stort større end Otzens, er der intet, der tyder på, og det er derfor egentlig ret uforklarligt, at han skulde have givet sin underskrift til en så afgjort slesvig-holstensk erklæring som den nysnævnte¹). Yderligere årsag til tvivl finder man i et bevaret brev fra Christiansen til superintendent Nielsen.

Medelby præstegård.

Dette brev er af 10. septbr.²), og det fremgår af det, at forud for det er der gået endnu et brev fra Christiansen til Nielsen samt et svar fra denne sidste. — Christiansen har været og er opfyldt af tvivl om sin holdning i det »højvigtige anliggende« — dette anliggende må være det, hvormed gejstlighedens første erklæring sysselsætter sig — og han har derfor søgt råd hos Nielsen. Denne har givet ham lov til at udtale sig om sin stilling til »den omhandlede sag«, hvad Christiansen derefter gør i brevet af 10. septbr. I dette brev, der fylder 4 tætskrevne sider, drøfter han

¹) Den originale erklæring har jeg forgæves eftersøgt i statholderskabets arkiv i statsarkivet, Kiel.

²) Det findes i N. I. E. Nielsens arkiv i rigsarkivet.

udførligt pro og contra i spørgsmålet om gejstlighedens stilling til den slesvigholstenske rejsning, og af disse betragtninger kan man næppe få andet indtryk, end at han ikke kunde billige sine embedsbrødres optræden. Han skriver bl. a., at såfremt en jævn mand fra hans menighed kom til ham og bad om at få grunde fra skriften, på hvilke han kunde bygge tiltroen til, at en rejsning med magt mod fyrsten eller en afværgen med magt af fyrstens hensigter kunde anses for at være syndfri, så vilde han — Christianesen — være i forlegenhed med svaret. »Og dog på den anden side — må jeg ikke være tilbøjelig til, ja må jeg ikke være tilbøjelig til at tilskrive denne forlegenhed min anskuelses begrænsning — en hildethed på min side —, da dog så mange, som jeg må betragte som videre komne i Kristendommen, end jeg er det, i visse tilfælde kalder det med magt at sætte sig op mod øvrigheden rigtigt og godt og derfor glæder sig over de nuværende bevægelser? Eller, dersom hine mænds eksempel får mig til at tvivle — er det så tidsånden, der vil forføre mig ved de fromme?» Og henimod brevets slutning skriver Chr, at med taknemligt hjerte har han brugt den ham af Nielsen givne tilladelse til »åbent at udtale de tanker, hvis vægt har foruroliget mig, de tanker, for hvis skyld der har manglet mig den glade tillidsfuldhed, med hvilken så mange i mit fædreland betragter det forgangne og det nuværende . . .«. At Chr. også overfor sine kaldsfæller eller sin provst må have givet udtryk for sin tvivlende holdning, fremgår formentlig af hans udtalelse i brevet om, at han ikke frygter for at blive afvist af Nielsen, sådan som han er bleven det af andre, fordi han blot forebringer noget ligegyldigt og

overfladisk, som ikke fortjener at tages i betragtning. — Men skulde nu Christiansen samtidig med, at han overfør Nielsen giver udtryk for, hvordan han ikke kan dele sine embedsbrødres betragtninger, alligevel have underskrevet deres protest? I så fald kan han sikkert ikke siges at have handlet ganske i overensstemmelse med sin overtjdning.

Om end Christiansen inidlertid måtte have ladet sig overtale til at skrive under på erklæringen af 22. august, så må det dog afgjort betragtes som givet, at hans navn ikke findes under gejstlighedens næste erklæring — af 15. oktober —, der gjaldt formen for kirkebønnen. 17. septbr. ophævede nemlig bestyrelseskommissionen den provisoriske regerings anordning om kirkebønnen, der havde bestemt, at der skulde bedes for »fyrsten og al øvrighed«. Gejstligheden vilde som følge heraf fremtidig have at rette sig efter den den 1. februar 1848 foreskrevne formel: »Gud velsigne vor allernådigste konge, kong Frederik VII....« Men dette fandt de gejstlige vilde være at medvirke til det, som de i deres forrige erklæring havde nægtet at ville medvirke til: Slesvigs underkastelse under kongeriget Danmark. Fulgte de formelen af 1. februar og bad for kongen, vilde de herved anerkende kongen som sådan for deres landsherre. Dette vilde være i strid med deres hidtidige politiske standpunkt, og derfor erklærede de ikke at ville ændre den hidtil fulgte formel.

Erklæringen af 15. oktober angives i superintendent Nielsens skrift: »Materialien zu einer Appellation für Schleswig-Holstein und dessen Geistlichkeit« at være underskrevet for Tønder provstis vedkommende af de samme som den forrige erklæring med

undtagelse af en eneste, medens derimod 2 præster, der grundet på bortrejse ikke underskrev erklæringen 22. august, nu havde underskrevet.

Denne angivelse kan imidlertid ikke være rigtig.

Den 27. oktober oversendte provst Ahlmann Nielsen tiltrædelseserklæringer fra præster i Tønder provsti og skrev samtidig¹⁾: »Af de vedlagte bilag ser De, hvordan det er gået. Om præsterne på øerne [d. v. s.: de til Tønder provsti hørende Vesterhavsøer] er det ikke at betvivle, at de alle tiltræder. Således vilde alle have underskrevet, med undtagelse af Christiansen, (jfr. bilag [d. v. s. Christiansens nedenfor nævnte brev af 25. oktober til Ahlmann]), Beyer, Hoeck i Uge var fraværende — ellers betvivler jeg det ikke om ham —, Kjær, Godt, Petersen-Bjørnsen i Højt er død, Skadst²⁾ ignorerer jeg — ikke sandt?« — Dette resultat har næppe svaret til forventningerne, thi Ahlmann tilføjer, at under disse omstændigheder har han foreløbig undladt at foretage noget m. h. t. publikation af erklæringen og afventer Niensens bestemmelse herom. Den 1. novbr. offentliggjordes dog erklæringen i »Altonaer Mercur«, og her mangler også de af Ahlmann omtalte underskrifter, og 4. november offentliggjordes samme sted en tiltrædelseserklæring af gejstlige på Vesterhavsøerne.

Niensens meddelelse om antallet af underskrifter på erklæringen af 15. oktbr. synes således at måtte bero på en misforståelse, idet det heller ikke ses, at de manglende underskrifter siden er kommen til. For Godts vedkommende f. eks. nævner Ahlmann

¹⁾ Brevet findes i Niensens arkiv.

²⁾ Her var F. Chr. Prahl præst.

yderligere i et brev af 3. decbr., hvor han klager over, at præsterne i provstiets danske del stadig mere og mere trækker sig tilbage, at mod forventning har Godt ikke underskrevet den sidste erklæring. Dette fremgår endelig også af et brev fra Godt selv til Ahlmann af 14. decbr., men ganske vist fremgår det også af brevet, at det navnlig er af hensyn til hans dansksindede menighed, at han har undladt det.¹⁾ For Christiansens vedkommende findes der et for ham meget karakteristisk brev af 25. oktbr. til Ahlmann, hvori han undslår sig for at underskrive, men dog stiller i udsigt, at skulde han komme på andre og bedre tanker, vilde han sende sin underskrift enten til Ahlmann eller til Nielsen selv. At han imidlertid skulde være kommen på sådanne tanker, forekommer i hvert fald mig temmelig usandsynligt.

Christiansen udtaler først, at det forekommer ham ganske ubegribeligt, hvorfor man ikke skulde kunne følge bestyrelseskommissionens anordning, og fortsætter derefter: »Nu må der jo dog være noget ved tingen, som jeg ikke gennemskuer, ellers vilde så mange embedsbrødre jo ikke have underskrevet erklæringen. Men det forekommer mig dog ikke, at jeg alene på grundlag af sådan autoritetstro, uden egen erkendelse og overbevisning, tør give min underskrift — og jeg beder derfor om en kort frist, om jeg på en eller anden måde når til den bedre indsigt, at jeg af samvittighedsoverbevisning kan give min tilslutning« Henimod brevets slutning understøder Chr. ret et hjertesuk: »Hvad er det dog for en ulykke, når man ikke har en klar anskuelse i en

¹⁾ Brevet findes i Nielsens arkiv.

sag, hvori man skal handle. — Jeg er i tvivlens spænding overhovedet u l y k k e l i g e r e, end jeg kan sige det med ord. Vel er det lettere i denne tid at give en underskrift end at vægre den, at svømme mod strømmen er svært — og i særdeleshed for mig. Dog — om miskendt — smædet — og hvad mere; jeg vil hellere ærlig følge samvittigheden end sige noget imod den.«

Hvordan Christiansens holdning til oprørsregeringen i 1848—49 nu end har været, og formentlig har han i disse år i modsætning til sine kaldsfæller så vidt gørligt holdt sig muligtst fjern fra alt, hvad der ikke vedkom embedet, sådan som den gamle generalsuperintendent Callisen i en afskedsskrivelse 5. juli 1848 havde anbefalet præsterne,¹⁾ så synes det altså, som om han i efteråret 1849 gør hæderlige forsøg på at komme op imod strømmen. Herom vidner for den, der forstår at læse, hans ovenfor citerede brev til Nielsen lige som brevet til Ahlmann. Det skal også nævnes, at hans underskrift mangler under en af talrige verdslige og gejstlige embedsmænd i Tønder amt i septbr. 1849 udstedt protest mod en bekendtgørelse af bestyrelseskommissionen angående forbud mod at modtage slesvigholstenske kassebeviser i landskasserne,²⁾ og at han heller ikke indfandt sig til et af provst Ahlmann 20. decbr. 1849 sammenkaldt møde i Løgumkloster til videre drøftelse af spørgs-

¹⁾ Skrivelsen er indført i Medelby pastorats reskriptbog — Callisen trængtes bort fra sin stilling af de slesvigholstensksindede.

²⁾ Bestyrelseskommissionens arkiv 4. Addressen und Erklärungen. Protesten er oversendt ved brev 29/9 fra amtmand A. Hansen, Tønder.

målet om kirkebønnen.¹⁾ Ligeledes underskrev han ikke gejstlighedens protest først på året 1850 imod bestyrelseskommissionens såkaldte »voldsomme forholdsregler« overfor kirken i Nordslesvig. Forøvrigt synes der hos adskillige af Tønder provstis gejstlige ikke at have været overdreven trang tilstede til at få deres tiltrædelseserklæring til denne protest frem i dagens klare lys. Provst Ahlmann skriver 25. februar til Nielsen, at der fra flere sider var ytret ønske om, at tiltrædelseserklæringen ikke måtte blive overgivet offentligheden gennem aviserne.

Med året 1850 oprandt jo endelig igen for loyalitetens mænd lysere kår. Det kan næppe være andet, end at omslaget må være bleven hilst med glæde af Christiansen, som i det nævnte brev til Ahlmann havde skrevet, at han vidste, hvad sindets nedtrykthed betød, en udtalelse, sikkert fremsat med henblik på det stadige tryk fra hans omgivelser i slesvigholstensk retning og hans egne samvittighedsbetænkeligheder ved at give efter for dette tryk.

6.

Stilling til sprogreskripterne 1851, brev til professor Hengstenberg og optræden i stænderne i sprogsagen.

For loyalitetens mænd oprandt der med året 1850 igen lysere kår, skrev jeg, og man kunde fristes til at tilføje — næsten for lyse, men forholdet må dog rettere betegnes på anden måde. I 1848 kom i kongeriget den nationale og den liberale bevægelse til gennembrud. Med 1850 og de følgende år droges Slesvig ind under en fra oven organiseret dansk national

¹⁾ Akterne herom findes ligeledes i Niensens arkiv.

påvirkning, og den liberale bevægelse gav sig et, om end ikke så stærkt, udslag ved den udvidede myndighed, der blev stænderinstitutionen til del. Da imidlertid tyskheden fik flertal i stænderne, opstod der en stadig kamp mellem disse og regeringens dansk-nationale arbejde, og den hele nationalliberale bevægelse kom til at virke ganske opløsende på det danske monarki. Ikke med urette spurgte Christiansen efter 1864, om ikke den egentlige opløsningskim var at søge i Danmarks riges grundlov af 1849.¹⁾ — Men overfor den nye udvikling efter 1850, der prægedes af de nationale og liberale bevægelser, var det måske ikke underligt, om loyalitetens mænd fra før 1848 måtte komme til at stille sig tvivlende eller ligefrem afvisende, og dette blev også, som jeg andensteds har berørt, tilfældet med adskillige. Den nye udvikling ændrede dag for dag trækkene i det fædreland eller vel rettere den stat, som de var opvoksede i og betragtede som deres.²⁾

Heller ikke Christiansen hørte til den nye udviklings mænd, men der var dog i den nye udvikling i hvert fald et træk, der bragte ham i et ligesom inderligere forhold til den. Det var den ved de danske sprogreskripter af 1851 hidførte forandring i Mellem-slesvigs nationale fysiognomi. Hvad Christiansen allerede i 1840 på præstekonventet havde taget til orde for, det bragte sprogreskripterne i alt væsentligt til udførelse for hans sogns vedkommende: Dansk gjordes til skolesprog, men tillige bibeholdtes under-

¹⁾ Christiansen til P. Hjort 14/4 1866. P. Hjorts privatarkiv i rigsarkivet.

²⁾ Sml. min bog »Den danske sprogordning i Slesvig mellem krigene« 1923. S. 215.

visning i tysk. I kirken indførtes afvekslende dansk og tysk prædiken, og ved ministerialhandlinger overlodes der de vedkommende frit valg m. h. t. sproget.

At den hidførte forandring af Christiansen ikke kunde andet end betragtes som det ene naturlige. siger da sig selv. For dette gav han udtryk bl. a. i en visitatsindberetning fra 1855,¹⁾ hvor han betegnede det som sit faste håb, at forandringen kun vilde blive til velsignelse for menigheden. Heller ikke havde forandringen haft nogen foreløbig beklagelig indflydelse på kirkebesøget, skrev Christiansen, men han vilde dog ikke hermed have sagt, at den i Medelby hilstes med glæde: »dette vilde kun kunne siges om enkelte ikke i sognet fødte medlemmer af samme.... Man havde her og h a r e n d n u en s t o r forkjærlighed for det tyske sprog—, i dette have jo de her fødte og opdragne modtaget deres undervisning, navnlig den religiøse, — i dette ere de andagtsbøger skrevne, som tjene til huuslig opbyggelse — hvortil endnu kommer, at det i m e r c a n t i l s k - o e c o n o m i s k henseende a g t e s h ø i t....«

Men også offentlig greb Christiansen lejligheden til at forsvare den nye tingenes tilstand.

Forholdene i Sønderjylland under det danske styre efter 1850 blev jo i Tyskland genstand for et bagvaskelsesfelttog af ganske uhørt grad, og navnlig var det den trufne ordning på det sproglige område, og hvad hermed stod i forbindelse, som det gik ud over. Om man mest skal undre sig over den frækhed eller den uvidenhed, der prægede den pågældende tyske journalistik, ved man knap nok. Selv kir-

¹⁾ Beretningen findes i biskoppens arkiv i statsarkivet i Kiel.

kelige tidsskrifter holdt sig ikke for gode til at deltage i det hylende kor, og en artikel i et af disse — den af professor E. W. Hengstenberg i Berlin udgivne Evangelische Kirchen-Zeitung — var det, som kaldte Christiansen frem.

Evangelische Kirchen-Zeitung bragte i sine numre for 3. og 6. marts 1852 en uunderskreven artikel: »kirkenes nødtilstand i Slesvig«, om hvilken artikel udgiveren bemærkede, at den skyldtes en af de få, som i lige grad havde holdt sig fri fra slesvigholstensk som fra dansk partilidenskab. Denne artikel gav stødet til, at Christiansen i en længere skrivelse af 22. juni til udgiveren søgte at bibringe denne et mere uholdt blik på den mellemslesvigske sprogordning. Et kort referat af Christiansens imødegåelse findes i Kirchen-Zeitung for 25. august under overskriften: »Efterretninger. Slesvig«, men selve Chr.s skrivelse er desuden bevaret, og en del af dens indhold skal jeg her referere i forbindelse med punkter af den artikel, der var årsagen til dens fremkomst¹⁾.

Christiansen begyndte sin skrivelse med at protestere mod, at Hengstenberg i sin forbemærkning til den nævnte artikel havde betegnet Slesvig som et omhyggelig afspærret land, hvorfra det var vanskeligt at skaffe sig pålidelige underretninger. »Med undtagelse af de få«, skriver Chr., »der ikke ved det allerhøjeste amnestipatent har opnået tilladelsen til at vende tilbage, bliver der jo dog ikke tilbagevist nogen rejsende ved grænsen, og fra vort land tør hvem, som vil og kan det, uhindret rejse til udlandet — lige

¹⁾ Chr.s skrivelse i afskrift findes i Regenburgs samlinger pk. »samlinger til belysning af sprogforholdene i Slesvig«, I. læg 6. Sml. s. 13, anm. 1.

så sikkert som intet brev bliver beslaglagt på posthusene. Hvilken syndflod af efterretninger har jo da også uhindret fundet vej til udlandet — men hvor sjælden sandheden uden i digtningens farveskær!« For forfatteren af den omhandlede artikel må, skriver Christiansen, den del af Slesvig, som han omtaler, være et terra incognita, og efter at have berigtiget forskellige mindre faktiske unøjagtigheder i artiklen fortsætter Chr.: »De herværende sprogforhold er heltigennem fremmede for ham (artiklens forfatter), han kender hverken det danske folkesprog i det vedkommende landområde eller dets forhold til det danske skriftsprog og til det tyske; havde han af personlig erfaring kunnet bedømme de behov, over hvilke han sætter sig til doms, aldrig vilde han have skrevet, som sket er.« — Når det i artiklen hed, at jo større vanskelighederne var, som de egne frembød, hvor forskellige sprog grænsede til hinanden, des omhyggeligere måtte man her aflytte folket dets behov, så fandt Chr. dette meget rigtigt, og han vilde gerne yderligere understrege ordet »aflytte«. Men når artiklens forf. hævdede, at det var denne vej, som blev fulgt f. eks. ved de i 1846 i Tønder provsti foretagne afstemninger, så samstemmede Chr. ikke ganske hermed: »... afset fra, hvordan og under hvilke forhold der blev spurgt, og selv om det givne svar også var et sikkert barometer, efter hvilket folkestemningens stilling vilde være at udmåle — skulde så vox populi stedse være vox dei, det givne folkevotum stedse et, der stemte med dets behov?« Til samme betragtning vendte Chr. iøvrigt senerehen i brevet tilbage, idet han udtalte, at det utvivlsomt i intel-

lektuel henseende gik som i etisk, at af naturen var vi blinde for vore største mangler.

Christiansen gik derefter over til at skildre sprogforholdene i sin egen menighed, og hvorledes og hvorfor han havde genindført danske prædikener. I artiklen var ogsaa Medelby sogn udtrykkelig nævnt med fremhævelse af, at der her i 1846 kun fandtes to, der stemte for indførelsen af dansk. — Med rette, skulde man synes, spurgte Chr., om der ikke i den omstændighed, at ikke en eneste beboer afholdt sig fra kirkebesøget, fordi der prædikedes dansk, om der ikke heri lå et tydeligt vidnesbyrd om, hvor nær folkesproget stod skriftlig dansk? Thi skolesproget var jo og forblev udelukkende det tyske. I de henderundne næsten 15 år, i hvilke Chr. havde været præst i Medelby, var han selvfølgelig kommet til mange syge i menigheden: »jeg husker knap selv blot en eneste gang at have oplevet, at en her hjemmehørende har talt med mig om sit legemlige befindende eller om sin åndelige tilstand i det tyske sprog; ingensinde har jeg hørt, at en fader her har formanet sin søn i et andet sprog end i det danske, aldrig, at en moder har bedt for sine børn i et andet sprog end i det danske«. Men at alligevel det tyske sprog på en vis måde ogsaa for folket i hans menighed var bleven »det helligstes klædebon«, indrømmede Chr., thi folk havde jo lært tyske bibelsprog og salmevers, og de fremmeligste og flittigste blandt skolebørnene bragte det jo ogsaa til en vis kundskab i tysk. Hvordan det imidlertid stod til blandt de børn, der på grund af hyrdelivet om sommeren kun regelmæssigt besøgte vinterskolen, fortalte Chr. et ganske pudsig, om end sørgeligt, eksempel på fra et af ham nylig foretaget besøg

i en af de såkaldte hyrdeskoler. Ved hyrdeskole forstodes en eller to undervisningstimer, der en gang om ugen i middagstiden blev givet de børn, der ellers ikke kunde besøge sommerskolen. Chr. lod nu børnene i den omtalte skole læse dansk. Dansk læseøvelse var, som han skrev, indført forrige forår i alle pastoratets fire skoler og med et sådant resultat, at i ingen af dem havde børnene nogensinde bedre kunnet læse tysk end nu dansk — og det sidste med bedre forståelse. Blandt de omtalte børn befandt der sig en dreng på 11 år fra et nabosogn, hvor folkesproget også var dansk, men i hvis skoler der kun var gjort en ringe begyndelse med det danske. Da turen til at læse kom til vedkommende, sagde han på dansk, at han kun kunde læse tysk. Chr. begyndte da straks at tale tysk med ham, spurgte, hvor gammel han var, hvad han bestilte osv., men fik intet svar, før han igen talte dansk med ham. Til nøds kunde drengen læse en let tysk sætning, men 11 år gammel kunde han ikke engang sætte den mindste tyske sætning sammen. »Sådan er resultatet, hvor børnene bliver undervist i et sprog, af hvilket de, når de kommer til skole, bogstavelig taget — næppe kender et eneste lille ord, og hvor lang tid må så ikke gå hen, før de — selv blot til nøds — forstår den tysktalende lærer, hvor snævert begrænsede må ikke netop derfor undervisningens genstande blive!«

Som sprogforholdene var i Medelby sogn, var de jo også i de tilgrænsende sogne. Christiansen omtalte drøftelsen i Kær herreds præsteforening i 1840 og fremsendte til gennemlæsning sit eget bidrag til denne drøftelse. Selve protokollen mente han sig

derimod ikke berettiget til at fremsende, skønt han troede, at om professor Hengstenberg så det heri indførte referat af drøftelsen, måtte han utvivlsomt nå til det spørgsmål, hvordan alt kunde være blevet så længe ved det gamle til trods for, at præsterne dengang havde haft så åbent øje for de skader, den rådende tilstand tilføjede kirken. På et sådant spørgsmål vidste Chr. imidlertid intet andet at svare, end at for at et foretagende skulde lykkes, måtte konstellationerne være gunstige.

At der nu blev petitioneret om tilbagetagelse eller modifikation af sprogreskriptet, vilde Chr. selvfølgelig ikke benægte, men det forekom ham, at der mærkedes et stænk af lidenskabelig ophidselse, når det i artiklen hed: »tidligere blev alle den slags tilkendegivelser tilskrevet de tyske embedsmænds indflydelse, disse er forjagede — og midt mellem de danske bajonetter dukker disse op.« Artiklens forfatter vilde efter Chr.s mening komme i den allerstørste forlegenhed, om han skulde svare på, hvad for tyske embedsmænd det da var, der var forjagede fra Chr.s egn. Men ikke så meget denne enkelte ytring turde være egnet til at fremkalde en følelse af uvilje som den dristighed, hvormed det i artiklen sagdes, at selv i de nordlige egne måtte det danske sprog læres med lige så stor vanskelighed som det tyske. Et sådant udsagn vilde i og for sig kun kunne fremkalde et smil hos enhver sagkyndig, men man fristedes unægtelig til at tro, at det drejede sig om en tilsigtet vildledelse af det tyske folk. I Nordslesvig lærte hvert barn lige så let dansk som på Fyn eller Sjælland, og Chr., der selv var opvokset i hertugdømmets dansk-talende del, mente sig berettiget til at udtale sig

herom. Tysk lærte folk derimod i almindelighed vanskeligt. Chr. henstillede endnu engang, om det ikke havde været bedre, at artiklens forfatter først havde berejst den egn, han havde gjort til genstand for sin beretning; sikkert havde han da udtalt sig mindre letfærdigt om forskellige ting.

Ligeledes med en i artiklen indeholdt udtalelse om, at det tilsigtedes gennem undervisningen at indplante dansk sindelag i børnene, gik Christiansen i rette. Hvad han skriver herom, er så karakteristisk for hans noget afvisende og tillige vel også noget uforstående holdning overfor nationalitetsproblemet, at det skal anføres helt: »Sindelag! tysk sindelag, dansk sindelag! — hvilken sønderspaltende kraft har ikke ligget — ja ligger endnu i dette ords begreb. Ja — således har det været i hertugdømmet Slesvig — således er det også endnu: En siger: jeg er en tysker; en anden: jeg er en dansker; en tredje står ligesom vaklende i midten, kaldende sig en slesviger; — og alle er vi dog et lands børn, en fyrstes undersætter, Hans Majestæt kongen af Danmarks. Deres (o: Hengstenbergs) meddeler vil dog vel ikke stemple det som en bagvendthed, at børnene i skolen lærer, hvilket statshele de tilhører som medlemmer, for at om muligt den deres fædre adskillende kløft så meget lettere kan heles i deres fremtid!«

Af hvad Christiansen nu havde fremført, mente han, at professor Hengstenberg måtte forstå, hvorfor han måtte tilbagevise den i artiklen fremsatte påstand, at h e r — i Mellemslesvig — blev der ved den udvidede indførelse af dansk sprog »uden samvittighedsbetæneligheder givet mindst 2 generationers sjæle til pris for fordærvelsen«. »Samvittigheds-

betænkkeligheden hører — efter min opfattelse — den modsatte sfære til. Ja, Deres meddeler kan berolige sig; for det danske sprogs skyld vil der i den herværende egn ikke vokse nogen slægt op, »hvis fordærvelse vil skrive til himlen mod ødelæggerne af gammel kristelig tro og sæd.« Men hvilken dristighed at råbe et så frygteligt ord ud i verden, når man kun har et så overfladisk, mangelfuldt kendskab til de forhold og — personer, om hvilke man dømmer.«

Endelig gik Christiansen i sit brev ind på artiklens forsøg på at sværte den danske gejstlighed for vantro og specielt at mistænkeliggøre de i Slesvig i den sidste tid ansatte danske gejstlige. Hvad berettiger til, spurgte Chr., at tillægge de mænd urene motiver, der gik hen for at optage den hyrdestav, som andre — mildt udtrykt — lagde fra sig? Heller ikke forstod han, hvorfor man i Slesvig skulde stille det krav, man ingen andre steder stillede, at de gejstlige, som der blev ansatte, skulde være fødte i selve Slesvig. Og sluttelig udtalte han, at det jo havde været hans hensigt ved brevet at tilintetgøre professor Hengstenbergs tiltro til meddelerens uhildethed; men dette havde han kun villet for sandhedens skyld: »Han [meddeleren] skrev med særligt henblik på den kreds, i hvilken jeg lever (til hvilken jeg imidlertid også regner de af provstiet Flensborgs kirkesogne, der grænser til min menighed); til denne kreds har jeg indskrænket mig, for at ingen skal beskyldes mig for fejltagelse eller mangelfuldt kendskab [til det anliggende], i hvilket jeg ukaldet havde taget ordet.«

Christiansen havde i sin skrivelse overladt det til professor Hengstenberg, om denne vilde offentliggøre hans imødegåelse, men Hengstenberg nøjedes som

ovenfor nævnt med ganske kort at referere lidt af indholdet i et følgende nummer af kirketidenden. På dette referat kan der imidlertid, så vidt ses, egentlig ikke være noget at udsætte, og Christiansen bemærkede også i et brev noget efter til provst Aschenfeldt, at for størstedelen var han bleven rigtig refereret¹). Til hvad Christiansen havde fremført, bemærkede Hengstenberg kort, at hvorvidt skriftdansk lærtes lettere end tysk i de menigheder, hvor dansk var folkesprog og nu indført som skolesprog, vilde kun en længere erfaring kunne vise. Men sprogreskripterne gjaldt ikke blot sådanne menigheder, men meget forskelligartede distrikter. Og desuden mente Hengstenberg ikke, at man kunde se bort fra folkestemningen ved at henvise til, at vi af naturen var blinde for vore største mangler og behov: »skulde der selv ved det tyske sprog blot hæfte sig sædvaneinteresse, og det at ville beholde det bero på en blot og bar fordom, så er her folkets sårbarste punkt, og fordomme kan efterhånden blive overvundne, men ikke ødelagte ved magtforholdsregler«. Heller ikke kunde han anse det nuværende tidspunkt for egnet til en saadan forholdsregel, havde den end holdt sig til de rent dansktalende menigheder, thi den optrådte sammen med en række andre, der ingenlunde kunde siges at være beregnede på Guds riges fremme.

¹) Christiansen til Aschenfeldt 10/11 1852. Brevet findes i pk. »Schreiben von u. an die Generalsuperintendenten Aschenfeldt u. Hansen in amtlichen Sachen 1850/53« Acta A VI Nr. 59. Statsarkivet i Kiel. — Anderledes og meget utilfreds med det givne referat udtrykker Chr. sig imidlertid senere i et brev til P. Hjort 17 1 1858.

Mod disse Hengstenbergs bemærkninger forekommer det mig, at man egentlig ikke vil kunne gøre altfor mange berettigede indvendinger. Såfremt Hengstenberg virkelig gennem Christiansens ganske overbevisende skildring var nået til erkendelse af, at i de mellemslesvigske dansktalende egne var fastholden ved det tyske sprog en blót og bar fordom, lige skadelig i religiøs og intellektuel henseende, så skulde man tro, at der måtte være mulighed for forståelse. Men en sådan erkendelse forudsatte den ikke, at man også på tysk side vilde være med i arbejdet på at rydde en sådan skadelig fordom af vejen? Selv om dette arbejde altså ikke medførte nogen udbredelse af »tysk væsen« eller udvidelse af tysk magt, men kun at de pågældende vildledte børn bragtes tilbage til deres moders favn? At de fik mulighed for en bedre moralsk og intellektuel udvikling?

Christiansen havde i sin imødegåelse af »Evan-gelische Kirchen-Zeitung«s artikel udtrykkelig holdt sig til den del af Mellemslesvig, som han indgående kendte: sin egen menighed og de tilstødende sogne. Og hertil holdt han sig også ved de bidrag, som han i de slesvigske stænder gav til drøftelserne om sprogreskripterne. Ved valgene i 1854 var han bleven valgt til deputeret for 3. gejstlige valgdistrikt, og han genvalgte påny i 1861.

Den tyske majoritet i stænderne rettede jo navnlig sine angreb på sprogreskripterne, og i de ordinære stænderforsamlinger 1856—57 og 1860 kom det til hidsige debatter herom. I begge forsamlinger greb Christiansen ordet under sprogdebatterne, og hans indlæg må sikkert regnes for at høre til noget af det mest velovervejede og tillige forsonligste, der over-

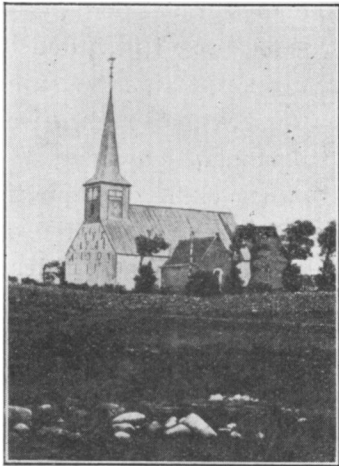
hovedet fremkom i disse debatter, hvor meningerne stod så skarpt mod hinanden.

De betragtninger, Christiansen i sine indlæg gjorde gældende, er os naturligvis i hovedsagen velkendte fra hans tidligere optræden i sprogsagen. Det var fremhævelsen af, hvilken unatur det dog var at beholde tysk som kirke- og skolesprog i rent dansk-talende sogne, og overfor det tyske partis henvisning til folkestemningen satte han spørgsmålet om, hvorvidt folket altid betænkte, hvad der tjente dets vel. Enkelte andre ting i hans indlæg skal dog endnu omtales og desuden hans syn på, hvordan fred og forsoning måtte kunne tilvejebringes i den sag, der i så høj grad skilte i den slesvigske befolkning.

I sit foredrag på præsteforeningens møde i 1840 havde han jo bl. a. omtalt den vankundighed, der herskede blandt hans konfirmander på grund af den sørgelige ordning af sprogforholdene. For 11 af de 27 børn, som han da havde til konfirmationsforberedelse, havde han sagt, var så godt som alt, hvad der taltes til dem på tysk, rent bortkastet. Slet så uheldigt synes det imidlertid ikke at have stået til med hans senere konfirmandhold. I et brev til professor H. N. Clausen af 29. septbr. 1852 ytrede han, at erfaringerne fra årene efter 1840 frembød et noget gunstigere resultat; i almindelighed havde det dog kun været den fjerde del af hans konfirmander, der ikke havde kunnet have nogen væsentlig nytte af den tyske konfirmationsforberedelse, og for hvis skyld han derfor i hver undervisningstime havde måttet betjene sig af det danske sprog.¹⁾ Og i stænderforsamlingen 1856—

¹⁾ Brevet findes blandt Christiansens breve til Regensburg.

57 bemærkede han herom, at i de første 12 år af sin embedstid — d. v. s. indtil sprogreskriptets indførelse — havde han årlig måttet konfirmere en femtedel af børnene »med den overbeviisning, at de hverken vilde

Medelby kirke.

være istand til at forståe en dansk eller en tydsk prædiken og hverken med forstand kunde læse eller forståe en tydsk eller en dansk bog«. ¹⁾ Men nu, efter at dansk var blevet skolesprog, »var tilstanden sandelig bleven en anden og bedre. Børnene forstod nu læreren og præsten.« Det havde været let nok at forandre den tyske skole til dansk, men hvordan nu

den danske vilde kunne forandres til en tydsk, sådan som den tyske stændermajoritet vilde, det formåede han ikke at begribe. Om menighedens forhold til den danske gudstjeneste havde han, som vi har set, i skrivelsen til Hengstenberg udtalt, at efter at han i 1837 havde indført danske prædikener, var der ikke en eneste beboer, der afholdt sig fra gudstjenesten, fordi der blev prædikeret dansk. Om forholdet nu — altså efter sprogordningen — sagde han, at han kendte ikke tre medlemmer af sin menighed, »som af den

¹⁾ I stænderforsamlingen 1860 sagde han »henimod en fjerdedel«.

grund vilde afholde sig fra gudstjenesten, fordi han enten talede dansk eller tysk«. — Medelby menighed hørte altså åbenbart ikke så ganske med til de menigheder, hvor indførelsen af dansk prædiken, sådan som den tyske agitation udskreg for al verden, fremkaldte tomme kirker på de danske søndage. Nå, Medelby var også, efter hvad det hedder i specialvisitationsberetningen for 1861 for Tønder provsti, blandt de sogne i provstiet, hvor der var mest kirkeligt liv og samvirken mellem præst og menighed.

Alligevel var folkestemningen også i Medelby sogn for tilbageførelsen af de gamle tilstande, og Christiansen indrømmede, at han troede, menigheden i det hele taget gerne vilde betale en sum, om den hermed kunde tilbagekøbe den tidligere ordning af sprogforholdene. Under debatten i 1860 kom man også ind på de fra Medelby sogn indsendte petitioner til stænderforsamlingen om tilbageførelse af de gamle tilstande. Det var virkelig lykkedes den tyske agitation at tilvejebringe et antal af ca. 200 sådanne, men Christiansen mente dog, at der burde lægges nogen vægt på, at samtlige var lithographier, der kun behøvede at underskrives, og han fremhævede, at i den forrige diæt var der kun indløbet 47. — Også ganske kort efter sprogreskripterens udstedelse havde man i Medelby petitionere om disses tilbagetagelse. Et andragende af 10. april 1851 til den slesvigske minister bad om at måtte beholde udelukkende tysk i skolen.¹⁾ Det tyske sprog var dem nødvendigt på grund af de økonomiske forhold, skrev de, når de

¹⁾ Andragendet findes i pk. »Sager ang. dansk og tysk kirke- og skolesprog 1850 60«. Slesv. min. 3. dpt. (Rigsarkivet).

skulde til marked i Læk og slå en handel af med de holstenske hestehandlere! Fornægte, at deres modersmål var dansk, kunde de vel ikke, men det var pladdansk, skrev de, meget afvigende fra det rene skriftsprog! — Ak, hvor bagvendte var dog ikke folkets begreber blevne ved den forviklede ordning af sprogforholdene gennem tiderne under det tyske embedsmandsvælde! Hvor langt var man ikke fra Grundtvigs herlige ord om modersmålet som hjertets sprog, som det sprog, der alene — talt eller skrevet — formåede at opvække et folk til et liv højere end en rent vegeterende tilstand, til et liv, hvor trangen til at kunne slå en god handel af med en holstensk hestehandler i Læk ikke spillede en så overskyggende rolle.

For forholdene i sin egen menighed var det, at Christiansen i sine indlæg i sprogdebatterne væsentlig gjorde rede, og i ständerforsamlingen 1856—57 udrød han da også efter sin skildring af, hvordan det stod til i Medelby: »Flere hundrede stemmer hørte han nu tilråbe ham: »Kast da også blikket mod syd, der ere forholdene himmelvidt forskellige fra dem, som Du nylig har skildret.« Mere end 7000 petitioner¹⁾ var desuden gåede gennem hans hænder, alle angående de sproglige forhold. Gennem disse petitioner, navnlig dem fra de sydligere menigheder gik der en dobbelt klage: 1. at børnene ikke lærte tysk, 2. at de selv — petenterne — ikke forstod dansk, navnlig ikke en dansk prædiken.

Hvad det første punkt angik, mente Christiansen, at når børnene ikke lærte tilstrækkelig tysk

¹⁾ Hver petition var kun underskrevet af een.

trods skolens 4 timers ugentlige undervisning i tysk og trods det, at børnene i hjemmet efter petitionernes påstand talte tysk, så måtte der kunne hjælpes lidt efter ved privatundervisning. Sådan bar man sig ad i Medelby, hvor de bønder, der ønskede, at deres sønner skulde bringes noget videre i det tyske sprog, lod disse i vintermånederne få et par timers ugentlig undervisning i tysk. Med hensyn til det andet punkt, at man ikke forstod en dansk prædiken, og at kirkerne hver anden søndag som følge heraf var så godt som lukkede for dem, så indrømmede Christiansen, at det ikke var godt, om det forholdt sig således. Men han troede, at der kunde findes et middel til at bøde herpå. Såfremt han selv f. eks. af en kreds af menighedsmedlemmer i Medelby var bleven opfordret til hver søndag eftermiddag at holde en dansk prædiken, fordi de vedkommende ikke forstod den tyske, hvor hjertelig gerne vilde han så ikke have gjort dette, og han kunde ikke tænke sig, at den kirkelige øvrighed vilde have lagt ham hindringer i vejen herfor. Om medlemmerne af menighederne i de sydlige distrikter henvendte sig »med den samme venskabelige begjæring . . . til deres præst om en prædiken i det modsatte sprog, så vilde sikkerlig en sådan bøn villig imødekommes.« Overhovedet lod sig, sluttede Christiansen sit indlæg, meget udjævne på en fredelig måde ved en venlig imødekommenhed fra alle sider. »Det, venligt at hjælpe tilrette og lade sig hjælpe tilrette, hjælper ud over meget, hvori man ellers vanskeligt skulde kunne finde sig.«

Christiansens tanker om, hvordan en forsoning måtte kunne tilvejebringes i den splittende sprog-

sag, kan man måske nok, hvor velmente de end var, beskyldte for en smule naivitet. Det danske styres formål var jo at genfordanske det blandede distrikt, og man stillede sig ganske anderledes overfor tysk privatundervisning i Medelby, hvor den i sig selv kun kunde få liden betydning, end i de angelske sogne. Dette fremhævede den tysksindede Angelbonde Hansen-Grumby med rette i et gensvar til Christiansen. Og heller ikke den af Christiansen antydede ordning af gudstjenesten havde sikkert nogen mulighed for at blive virkeliggjort; hverken de pågældende danske præster eller menighederne vilde vist have rakt hånd hertil. Såfremt de herrer præster, bemærkede Hansen-Grumby, i den grad vilde freden som Christiansen, da vilde det måske se anderledes ud med forholdene.

Christiansens forsoningsforslag viser, at han ikke kunde være blind for, at forholdene i det blandede distrikt var ret uensartede, og i og for sig kunde han også godt tænke sig modifikationer i selve sprogreskripterne,¹⁾ som man jo ellers fra dansk side anså det næsten for en slags helligbrøde at røre ved. Sin stilling til sprogreskripterne kommer Christiansen dog mere udførligt ind på i en række breve fra årene efter 1858 til professor P. Hjort, der som bekendt var stærkt interesseret i den slesvigske sag og skrev en række artikler og piecer herom, hvilke han bl. a. også tilsendte Christiansen. I sine takkebreve herfor er det, at Chr. lader sine tanker om sprogsagen, nationalitetsprincip, monarkiets politiske ordning o. s. v. »strømme igennem pennen«.

¹⁾ Slesvigske sta ndertidende 1860 s. 32.

som han etsteds skriver.¹⁾ Jeg skal her anføre nogle af hans bemærkninger vedkommende sprogreskripterne.

I et brev fra 1860 skriver han, at det er ham vanskeligt »at komme til en klar anskuelse, hvor så meget høres pro og contra«. Hertil kom, at den største del af Angel var ham, hvad egen erfaring angik, et terra incognita,²⁾ og derfor kunde han ikke være nok ængstelig i sin dom om forholdene her³⁾ At de kirkelige Forhold i Angel kunde have været heldigere ordnet, var hans mening, men med hensyn til hans egen egn var der ved sprogreskripterne intet forhastet.⁴⁾ Han mente endda, at om få år måtte det vist anses for hensigtsmæssigt, at al tysk gudstjeneste afskaffedes i flere menigheder, f. eks. i hans egen, men således vilde sagen ikke stille sig i de sydligere egne.⁵⁾ Da de danske indrømmelser af 9. januar 1861 i sprogsagen kom — patentet om det frie valg af tysk eller dansk ved konfirmationen og cirkulæret om frit valg af undervisningssprog i hjemmet —, mente Christiansen tillige, at man for så vidt burde være gået endnu et skridt videre.⁶⁾ Det var et misforhold, at børn, der modtog konfirmationsforberedelsen på dansk, alligevel konfirmeredes på tysk. Derfor burde man have givet forældrene ret til at fordre konfirmationsforberedelsen på tysk for de børn, der var bleven undervist hjemme i dette sprog. Rig-

¹⁾ Christiansen til P. Hjort 19/12 1860.

²⁾ Chr. til P. Hjort 18/3 1860.

³⁾ Chr. til Hjort 19/5 1861.

⁴⁾ Chr. til Hjort 12/6 1860.

⁵⁾ Chr. til Hjort 31/1 1858.

⁶⁾ Chr. til Hjort 19/5 1861.

tignok vilde dette have været at lægge en temmelig stor byrde på præsten, men hellere måtte præsten bære en dobbelt byrde end menigheden den halve. På den anden side vilde Christiansen ganske vist ikke have retten til at vælge tysk konfirmation udstrakt til de børn, der havde fået dansk forberedelse. Sådant stemte ikke med konfirmationshandlingens højtidelighed. — I Medelby blev vist også alle børn i de følgende år efter konfirmationspatentet konfirmerede på dansk.¹⁾

Christiansens udtalelser her om konfirmationspatentet ligesom hans forslag om, hvordan præsterne kunde tænkes at hjælpe menighederne udover de ved sprogordningen fremkaldte misforhold, kan unægtelig ikke andet end virke tiltalende. Hellere vilde han, at præsterne måtte bære en større byrde, end at menighedernes åndelige tarv skulde tage skade under de vanskelige forhold, som den herskende sprogblending og den officielle sprogordning nødvendig måtte fremkalde. I P. Hjorts betragtning, at en tung lod i denne menneskealder måtte blive de ældre tyskvantes, der ikke havde bøjelighed til at føje sig efter det retfærdige nye, kunde Christiansen da heller ikke samstemme: Præsten måtte som sagt bære en større byrde, for at menigheden kom til at bære en lettere.²⁾

7.

Betragtning af den liberale og nationale bevægelse.

Som jeg forhen har betonet, hørte Christiansen ikke den nye udvikling efter 1848 til. Ganske vist

¹⁾ Dette skete i hvert fald bade 1861 og 1863. Se Den danske sprogordning i Slesvig. S. 188.

²⁾ Chr. til Hjort 18/3 1860.

gav hans stilling til sprogsagen og sprogordningen ham tilsyneladende en vis tilknytning til det nye, og for en overfladisk betragtning forstærkes dette indtryk vel yderligere på grund af Christiansens ret store påvirkelighed og hans tilbøjelighed til at rette sig efter de herskende forhold. Men selv hans stilling til sprogsagen var dog i virkeligheden vidt forskellig fra de nationaldanske. For disse gjaldt det om at vække den slumrende danske nationalitet i Slesvig til live. For Christiansen kom det an på at få sin menighed i tale, så at det ord, der lød fra prædikestolen, kunde blive forstået og gøre sin virkning. Ingensinde synes der hos ham at være tale om nationale motiver. Tidens hele nationale og liberale bevægelse stod han, så vidt ses, ganske fjern. Og som han var en fjende af Slesvigholstenismen, synes han ikke mindre at have været det af Skandinavisme og Eiderdanisme. Eiderdanismen og Slesvigholstenismen holdt efter hans mening hinanden gensidig i live og bevirkede, at man ikke i fred og forsoning kunde bygge på det heles vel indenfor de engang fastslåede statsretlige rammer: det danske monarki, der gik til Elben, den danske h e l s t a t.

Imidlertid, det var jo nu engang de yderliggående partier, der gav tonen an. Mellem ejderdanske og slesvigholstenerne maledes de gamle helstatsmænd sønder og sammen, og tidens udvikling gravede det gamle danske monarki dets grav. For mellemstandpunkter var der ingen plads. Det er derfor heller ikke til at undres over, at Christiansen trods den styrke, som hans stilling til sprogsagen unægtelig tilførte det danske parti, alligevel af de nationaldanske betegnedes med alt andet end ro-

sende ord. Skau udtaler f. eks. allerede i et brev fra 1847, at Christiansen langtfra er pålidelig,¹⁾ og i tidsrummet mellem krigene bruges fra dansk side skarpe udtryk om ham. I et brev fra 1864 skriver fysikus Ulrich i Tønder om Christiansen i anledning af, at denne har aflagt den nye tyske provst besøg, at han gerne vil tro, at Christiansen er »en elskværdig mand, men en stor pjalt er og bliver han ikke blot som statsborger, også som menneske.«²⁾

At man fra slesvigholstensk side skulde have betegnet ham med mere rosende udtryk, er vel næppe at tænke sig. Hvor — for at bruge et af Christiansen hyppig anvendt udtryk — blikket lidenskabelig er hildet, hvor partilidenskaben råder, der kan man ikke vente sig nogen retfærdig bedømmelse af andre standpunkter. — På grundlag navnlig af udtalelser af Christiansen i hans førnævnte breve til P. Hjort skal jeg nu lidt nærmere gå ind på Christiansens betragtning af tidens liberale og nationale røre.

Når Christiansen nægtede at gå med til det tyske partis krav om, at menighederne i det blandede distrikt ved flertalsafstemning skulde afgøre sproget i kirke og skole, så var dette jo i og for sig lidet demokratisk. Herover var Christiansen også selv ganske klar. Der lå, indrømmede Chr., en modsigelse deri, at folket skulde være myndigt til at tale med om regeringsanliggender, og dog ikke myndigt til at kunne afgøre, i hvilket sprog det vilde høre Guds ord og have sine børn undervist.³⁾ Men at det første skulde

¹⁾ P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede VIII s. 182.

²⁾ Ulrich til provst J. M. L. Hjort 3/6 1864. Hjorts arkiv i rigsarkivet.

³⁾ Chr. til P. Hjort 21/9 1860.

være tilfældet, mente Chr. sikkert heller ikke. Folkets masse kunde, skrev han, lige så lidt regere sig selv som soldaternes masse kunde kommandere sig selv. I anledning af et i en piece om holstenske forhold indeholdt forslag om, at stænderrepræsentanterne skulde vælges på den bredeste basis, bemærkede han,¹⁾ at denne bredeste basis yndede han slet ikke: »Hvad er lettere influeret end — den store mængde af — utilregnelige! Det forekommer mig overhovedet, at som det monarchiske statsliv er fremgået af det patriarhalske familieliv — fra begyndelsen af, — så kan det fornuftigviis ikke gåe anderledes til i hiint end i dette. Familiens overhoved tager de myndige på råd med, men ikke de umyndige, — men disse have ikke engang den rette forstand til at vælge hiine.« Om nogen overvættes kærlighed til det demokratiske princip kan sådanne udtalelser næppe siges at vidne, og i forbindelse hermed skal anføres, at han afgjort foretrak den indirekte valg måde for den direkte. Som han meget karakteristisk siger: »mislighederne synes mindre ved den indirekte valg måde.«

Var Christiansen ingen ven af det demokratiske princip, var han det heller ikke af det nationale. Om dette havde han lange diskussioner både med sin søstersøn Jens Krog, der i 1859 blev diakon i Grumtoft, og med provst J. M. L. Hjort i Tønder, men uden at de dog kom til enighed. Både Krog og Hjort tilhørte den nationale lejr. Christiansen betegner nationalitetsprincippet som »denne politiske epidemi«,²⁾ og han ser klart, i hvilken grad det strider mod de her-

¹⁾ Chr. P. Hjort 5/2 1863.

²⁾ Chr. til P. Hjort 21/9 1860.

skende statsretlige forhold, og hvor revolutionært det er mod det bestående. Det skulde efter hans mening først tilkæmpe sig »sin meget tvivlsomme berettigelse.«¹⁾ Heller ikke synes han at have været særlig stemt for at arbejde på skabelsen af en specifik dansk nationalfølelse i Slesvig. Hvad nationalfølelsen angik, skriver han etsteds,²⁾ så kunde den allermindst påtvinges eller påtrænges; den måtte udvikles, danne sig: »Først og fremmest gjelder det nu herovre om at oplive, at styrke loyaliteten, den henhedens- den kjærlighedsfølelse til konge og fædreland, som kan og skal forene og forbinde alle, hvad enten de tale i det tyske eller i det danske tungeomål — ja hvor de så boe — her eller der i monarkiet.«

Monarkiet! — ja, Christiansen forstod ikke eller rettere stod afvisende overfor, at nationalitetsmodsetningerne skulde kunne hidføre det danske monarkis opløsning. Efter hans opfattelse skulde de i og for sig ikke kunne være til hinder for det danske monarkis fortsatte beståen, om man blot fra begge sider — tysk som dansk — alvorligt og oprigtigt vilde samarbejde til gavn for helheden, og om man holdt sig til det ved kundgørelsen 28. januar 1852 givne statsretlige grundlag. I sine breve vender han atter og atter tilbage til, at januarkundgørelsen er det faste punkt, hvorfra dansk politik ikke burde lade sig rokke, og naturligt nok kommer han derfor til at kritisere både de fra holstensk side opstillede krav, der faktisk vilde sprænge helstaten, og den udviklingslinie i dansk

¹⁾ Chr. til P. Hjort 5/2 1863.

²⁾ Samme til samme 19/12 1860.

politik, der endte med novemberforfatningen i 1863. I anledning af den holstenske stænderforsamlings stilling i foråret 1861 til de den forelagte regeringsforslag skriver han således i et brev af 26. marts 1861¹⁾, at repræsentanterne for et besindigt folk ikke skulde glemme, at det gamle forhold mellem Slesvig og Holsten var bleven opløst med billigelse af det tyske forbund og af stormagterne, og at de Holsten garanterede rettigheder udelukkende hvilede på januarkundgørelsen. Skulde det tyske forbund og Preussen nu billige, hvad Holsten fordrede, så blev ret og traktat trådt under fødder. Holstenernes påstand om, at de enkelte landsdeles selvstændighed ikke sikredes tilstrækkeligt under en fælles forfatning, var usand. Dette havde, mente Chr., agent Renck i Neumünster påvist, men Rencks plan havde man i stænderforsamlingen intet hensyn vist, men derimod gjort nationalforeningsmanden Lehmann til fører²⁾. Den ulyksalige Slesvigholstenisme hørte nu engang til de holstenske ordføreres fikse ideer. — Men var Slesvigholstenismen »ulyksalig«, forekom »Ejderdanismen« som sagt Christiansen næppe stort bedre. I breve til P. Hjort fra første halvdel af året 1863 udtaler han gentagne gange sine store bekymringer, da det blev klart, at regeringens politik stilede mod denne. »Hvad det store politiske spørgsmål angår«, skriver han 2. juni 1863, »da kan jeg begribe det farlige, men ikke forstå det muligt gavnlige i at vige tilbage fra den statsret-

1) Brev til datteren Sophie Christensen, der da opholdt sig hos sin søster, gift med præsten i Bannersdorf på Fehmern.

2) Om Rencks stilling se Neergård: Under junigrundloven II s. 464, smk. s. 164ff.

lige grundvold, som er lagt — tilsidst bliver det dog, hvad der er ret, der må respecteres«. Forviklingerne forekom ham kun at blive større, »jo mere der gæes udenom dette statsprincip [januarkundgørelsen]; men det hedder jo nu offentlig i landstinget, at vi efter regeringens udtalte anskuelse måe antages at være komne ud over det pågjeldende politiske standpunkt og — »Flensburger Zeitung« har vel ikke så ganske uret, når den siger, at en heelstatsmand nu — i nationalpartiernes øine næsten gjelder som — en fiende af fædrelandet«. Disse ytringer fremsatte han i et brev af 5. februar 1863, og i samme brev skrev han, at om han kunde råde, skulde Holsten udløses af det tyske forbund, og der skulde arbejdes hen til at inkorporere ikke blot Slesvig, men Holsten med. I en anmærkning tilføjede han, at inkorporere egentlig var et forkert ord, thi i statslegemet var jo ikke alene Slesvig, men også Holsten inkorporeret. Et sådant projekt som dette var måske lige så gennemførligt som mangt et andet, mente han.

Som Christiansen stod afvisende overfor Slesvig-holstenisme og Eiderdanisme, gjorde han det også overfor den tanke, som striden mellem disse naturlig havde fremkaldt: delingstanken. Han bruger et par gange med henblik på denne billedet om kong Salomos dom i striden mellem de to mødre om barnet og bemærker, at det jo ingeniende var Salomos hensigt at ville dele barnet midt igennem¹⁾. Imidlertid fuldfører han egentlig ingen steder sammenligningen, og skulde en anden på grundlag af hans udtalelser gøre

¹⁾ Således i det ovenfor nævnte brev til datteren og i brev 19/5 1861 til P. Hjort.

det, måtte det vel nærmest resultere i, at ganske vist var Danmark Slesvigs oprindelige moder, men ved tidernes udvikling var Holsten blevet som en anden moder — plejemoder, stifmoder — eller hvad man nu skal kalde det. Barnet havde derfor pligt til at stå midt mellem de to og ikke afgørende slutte sig til nogen af dem. Forsoningen lå i helstaten! Danmark havde den største historiske ret, skriver Chr. et sted og et andet sted, at man (Christiansen selv??) kunde ønske, at alle slesvigere havde Krügers nationale sympathier, men dette var jo nu engang ikke tilfældet.²⁾ Man måtte regne med de ejendommelige slesvigske forhold, som de gennem udviklingen forelå. Og at udviklingen ikke havde været Danmarks moderret gunstig, var Chr. ganske klart, hvorom en karakteristisk udtalelse i et brev til Hjort af 12. juni 1860 vidner, og hvormed jeg her skal slutte min redegørelse for Chr.s politiske og nationale syn: »Der er«, skriver han, »om jeg så tør sige, en naturlig sympathie mellem hertugdømmerne Slesvig og Holsteen; jeg betragter disse som to træer, bundne sammen, knyttede altid fastere til hinanden (af regjeringen selv) med fælleds institutioners bast, nu skjæres dette over, hvad under da, at træerne bøie sig mod hverandre ifølge en naturlig attractionskraft E n s l a g s — om jeg så må sige — nationalitets-følelse — i mangel af en anden — er fremkaldt. Der kommer jeg til det punkt: »nationalitet«! For omtrent 20 år siden skrev — om jeg ikke husker fejl — . . .kammerherre Riegels til mig: »Slesvigerne har ingen nationalitet.« Dette ord har jeg ofte tænkt på. Generelt taget — der var og er i

²⁾ Chr. til P. Hjort 12/6 1860 og 2/6 1863.

almindelighed ingen rigtig dansk og heller ingen rigtig tysk nationalitet. Slesvigerne har ikke rigtig kunnet juble med, når det lød »blusser din kind ei ved Dannemarks navn« og kunde heller ikke synge med: »Was ist des Deutschen Vaterland« og dog et slags trang til tilslutning til et større hele — men hvad der låe nærmest, det var da denne »zusammenhörigkeit« med den deel af monarchiet, med hvilket man i århundreder havde haft fælleds lovgivning og administration. Hertil kommer endnu det moment, som ligger i den dobbelte bestræbelse, som går gennem begge hertugdømmers historie, den ene, som går ud på at forbinde dem nøiere med kongeriget, den anden, som går ud på at løse denne forbindelse. Således er Slesvig bleven »hin und her gezerrt«....«

8.

Slutning.

Christiansens ovenfor nævnte udtalelse fra først på året 1863, at en helstatsmand nu næsten i nationalpartiernes øjne betragtedes som en fjende af fædrelandet, måtte naturligvis blive endnu sandere, da novemberforfatningen tonede det ejderdanske flag, og bruddet med Tyskland kom. H. F. Feilberg, der som præst i Valsbøl og senere i Storevi, omgikkes meget med Christiansen og stod i ret nært forhold til ham, meddeler i en dagbogsoptegnelse fra janr. 1864, at Christiansen betragtede novemberforfatningens vedtagelse som en uret mod Slesvig. Feilberg var søgt over til Christiansen for at få lidt opmuntring

i den triste tid, men de kom til at forhandle politik, og striden mellem deres anskuelser forekom Feilberg så stærk, at han skriver, »at det vist bliver sidste gang, vi ses i hans hus, så længe sagerne står så usikkert som nu.« Feilberg tålte ikke at høre den tyske tale, medens tyskerne truede hans fædrelands tilværelse.¹⁾

Bragte 1864 således modsætningen i anskuelser mellem Christiansen og hans nationaldanske kaldsfæller frem i al sin skarphed, så skiltes også i rent ydre forstand deres veje. Medens så godt som alle præsterne i det blandede sprogområde ellers fordreves, hørte Christiansen til de få undtagelser, der beholdt deres embede, og han synes også straks fra første færd at have søgt føling med de nye magthavere og have erklæret sig villig til at føje sig under deres bud. Ovenfor har jeg nævnt, at han straks skal have aflagt den nyudnævnte provst for Tønder provsti besøg, og ligeledes skal hans råd have bevirket, at da seminariet i Tønder genåbnedes af Tyskerne under nye lærere, fik det tilgang af 2 elever fra det gamle seminarium. Christiansen skal have lovet den ene af disse, at det ikke senere, om de danske atter kom til magten, skulde blive lagt ham til last.²⁾

Hvilke stemninger der iøvrigt har besjælet Christiansen overfor den nye tingenes tilstand, der indførtes, kan jeg kun oplyse lidt om. Straks i 1864 måtte han se på, at det, hvorfor han så veltalende med mund og pen havde kæmpet: den danske under-

¹⁾ Feilberg: Storevi. Præstegardsliv i Mellemslesvig. Grænsevagten II arg. S. 310.

²⁾ Fysikus Ulrich til provst Hjort 36 1864.

visning i sognets skoler, at den afskaffedes, og at tysk atter blev undervisningssprog. — Fra det blandede distrikts beboere indsendtes der til de nye tyske myndigheder talrige bønsskrifter om genindførelse af tysk kirke- og skolesprog, og også fra Medelby blev der i begyndelsen af april andraget herom.¹⁾ 14. april blev der derefter i Medelby afholdt en afstemning blandt husfædrene om det fremtidige kirke- og skolesprog, og i henhold til denne afstemnings udfald blev det for Medelby — ved forordningen af 8. juni — bestemt, at skolesproget her skulde være tysk, men med 4 timers egentlig undervisning i dansk. For Jarlund skoledistrikt skulde dog det modsatte være tilfældet, da flertallet her havde udtalt sig for dette. Men flertallet her kom dog meget hurtigt på andre tanker. I slutningen af juni indsendte »den langt overvejende majoritet af skoleinteressenterne« et andragende til kirkevisitatoriet om at få samme ordning indført som i Medelby sogns andre skoler. Dette andragende blev naturligvis imødekommet, hvad der skete ved en forordning af 1. august.²⁾ Kirkesproget i Medelby blev tysk med undtagelse af den første søndag i hver måned, da der skulde prædikes dansk. 3. søndag i måneden skulde der holdes dansk eftermiddagsgudstjeneste, men en sådan synes dog ikke at være bleven holdt. Kirkelige handlinger skulde kun foretages på dansk, når vedkommende udtrykkelig forlangte det. På udtrykkelig forlangende var

¹⁾ Se journalnr. 315 og 320, 1864 i Tønder provstis kirkevisitatorialjournal (arkivdepotet i Åbenrå).

²⁾ Journalnr. 789, 1864 i øk. kirkevisitatorialakter for Medelby sogn (f. t. beroende på amtshuset i Tønder).

også konfirmander at undervise på dansk.¹⁾ — Om det tyske sprogs genindførelse i skolen foreligger der en ytring af Christiansen i et brev til datteren Sophie af 17. janr. 1865. Han indskrænker sig her til at sige, at sprogforandringen ikke er nogen vinding for skolerne, men at det dog går så temmelig og næsten bedre, end man kunde vente. Det er unægtelig en noget mat ytring sammenlignet f. eks. med hans udtalelse i stænderforsamlingen 1856—57, at han ikke formåede at begribe, hvordan den danske skole i Medelby igen skulde kunne forvandles til en tysk!

At Christiansen ligeledes var blandt de præster fra den danske tid, der i 1867 aflagde den krævede ed til Preussens konge, siger vel næsten sig selv. I et brev af 14. marts 1867 til søstersønnen Jens Krog, der da opholdt sig i København som hjælpepræst ved Johanneskirken, skriver Christiansen herom i det væsentlige følgende: »Vi have da — (præsterne i Tønder provsti) — aflagt eden (Torsdagen den 7de for visitatoriet — på amtshuset i Tønder): En virkelig eed — med oprakte fingre »Ich N. N. schwöre es so wahr mir Gott helfe und sein heiliges Wort«. — Imod formularen er intet at erindre.« Efter derpå at have anført denne med løftet om at være kongen af Preussen, »min allernådigste konge og herre og det kongelige hus«, tro og lydige fortsætter han: »Det er imidlertid vistnok så — at mange — meer eller min-

¹⁾ Forordningen 8. juni 1864 ang. kirke- og undervisningssproget i forskellige sogne i Tønder provsti samt forordn. 1. aug. s. å ang. undervisningssproget i Jarde-
lund skole, Medelby sogn, er aftrykt i »Meddelelser om be-
givenhederne i Slesvig siden den preussisk-østerrigske
invasion (Den 1ste novbr. 1864)« s. 127 og 137.

dre dansk- eller sl. holst. sindede — kun under hjertets suk — eller i en modstræbende følelse have aflagt eden (— som også en — jeg mener hannoversk-geistlig skrev i et blad, at han kun med tårer i øinene havde aflagt den). — Men skulle vi dog see »Guds finger« i historien, som Martensen siger, og er kongen af Preussen nu formedelst den hans våben givne seier bleven landets herre og konge, så er han jo fuldkommen berettiget til at fordre eden, og så følger den for embedsmændene corresponderende pligt. — Hvad nu særligt det geistlige embedsforhold angår — så kan her det spørgsmål fremkomme — hvad præsten nærmest er? — Herrens tjener ved den menighed, til hvilken han blev kaldet — eller statens. Hvis nærmest hiint, så kan det ikke blive et samvittigheds-spørgsmål — om eeden skal aflægges eller ei til landets juridiske herre, — men hvor den nægtes, der er det så rent en følelses sag, der foranlediger det. Nogle præster have — som du vil have læst i bladene — nægtet at aflægge den —, uden tvivl ligger der noget respectabelt i den følelse, som har fremkaldt dette, hvad der medfører et måske meget tungt offer, der dog må bringes derfor, — og hvo turde eller vilde fordømme eller misbillige, hvad der således er skeet! — Så mange collisioner fremkaldte kamp og strid i gemyttet — hvordan der strides, seer i grunden kun Gud alene. Vi have i alle ting behov at bede om, at Vorherre vil lede og styre os vel ved sin Helligånd — mens vi i alle ting øve os altid deri at bevare en god samvittighed for Gud og mennesker«.

I forbindelse med Christiansens ytring i brevet her om at se »Guds finger« i den Preusserkongens våben givne sejer kan det vel være rimeligt også at

anføre, at han i breve til P. Hjort efter 1864 mener at måtte anse 1864 som en naturlig følge af nationalitetsprincippet opstaaen. Under de herskende magtforhold måtte i kampen mellem Slesvigholstenisme og Eiderdanisme den sidste trække det korteste strå. Men trods hertugdømmernes tab fandt Chr., at Danmark også fremtidig måtte kunne eksistere som et lykkeligt land.¹⁾

På heden, hvortil Christiansen så tidlig var kommet hen, virkede han jo som tidligere nævnt som præst til sin død. At han, der havde levet sin barndom på Als, ofte har længtes efter en mere smilende og frodigere natur, kan næppe være andet. I 1857 havde han også, men forgæves, søgt Broager præstekald, og i ansøgningen herom havde han blandt det meget, der ved nævnte kald virkede tiltrækkende på ham, anført »den deilige egn, der i så mange henseender byder så meget, som man i hede-egnen må savne og — for hvilken jeg — født og opdraget på Als, har en stor naturlig forkjærlighed«. Da han i høsten 1869 havde aflagt sin søstersøn Jens Krog, der da var bleven præst i Kerteminde, et besøg, undslap der ham på hjemturen gennem Fyens herlige egn et suk over at være bundet til det fattige hedesogn. »Hvor er dog Fyen et yndigt land«, udbryder han i et takkebrev til søstersønnens hustru, »hvor smukt ligger Middelfart og så Kolding-egnen! Det er ikke så ganske let at goutere Medelbye, når man kommer tilbage dertil fra — Paradiser«. Kun en måneds tid efter denne rejse — den 2. oktbr. — ramtes han af et slagtilfælde, der gjorde ende på hans liv. I det syd-

¹⁾ Chr. til P. Hjort 14/4 1866.

Chr. Christiansens grav på Medelby kirkegård.

østlige hjørne af Medelby kirkegård findes hans grav. Han hviler her ved siden af sin moder, og over graven er rejst en lav, ret uanselig granitsten med en tysk indskrift: Hier ruhet neben seiner Mutter Christian Christiansen, Ritter v. D. (Her hviler ved siden af sin moder Christian Christiansen, Ridder af Dannebrog). Nederst på stenen står: Selig sind die Toten, die in dem Herrn sterben, sie ruhen von ihrer Arbeit, denn ihre Werke folgen ihnen nach. (Salige ere de døde, som dør i Herren, de hviler fra deres møje, thi deres gerninger følge med dem. Johs. Åbenbaring, 14. kap., 13. v.).

I Medelby-præstens hævvelse af det danske sprogs ret i Mellemslesvig og hans forsvar herfor, sådan som jeg nu i det foregående har søgt at skildre det, udgør hans optræden i Kær herreds præsteforening 1840 det naturlige højdepunkt. Atter og atter vender han, som vi har set, senere tilbage til sin op-

træden her, han gentager, varierer eller uddyber de da af ham selv fremførte grunde. Da han i 1862 holdt 25 års jubilæum som præst i Medelby, ved hvilket jubilæum han udnævntes til ridder af Dannebrog, overdrog han på sin festdag protokollen over præsteforeningens forhandlinger til provst Hjort, og et bedre synligt vederlag for Dannebrogordenens ridderkors kunde han næppe have givet. Endnu den dag i dag taler den fremstilling, der i protokollen er givet af de mellemslesvigske sprogforhold og deres indvirkning på den derværende befolknings åndelige liv, sit klare og indtrængende sprog. Og når jeg nu har søgt at få dette til at lyde også i den nuværende slægts øren, så har jeg gjort det ikke alene for at yde mit beskedne bidrag til forståelse af vore sønderjydske folkefællers historiske udvikling, men tillige med henblik på, om dette sprog dog ikke skulde kunne virke med til engang i tiden at fjerne de grelle misforhold, der stadig består i de mellemslesvigske dansktalende egne.

Holger Hjelholt.
